

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

“การอนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านและต้นทุนของชุมชน ตำบลเกาะขวาง
อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”

โดย

นางนวรรตน์ นักเสียง

สนับสนุนโดย

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(สิงหาคม 2552)

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

“การอนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านและต้นทุนของชุมชน ตำบลเกาะขวาง

อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี”

โดย

นางนวรรตน์ นักเสียง

สนับสนุนโดย

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคตะวันออก

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(สิงหาคม 2552)

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการ ปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของ ตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้ อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็น วิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่ม คนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อ สงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การ ทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจน สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติด กับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคน ท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัย แบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือ ธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียน โครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดั่งเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึงการทำงานอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อตอบคำถาม หรือความสงสัยบางอย่าง โดยมีการแยกแยะประเด็นว่าข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหาข้อมูลก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการวางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำ ก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็สรุปบทเรียนเพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยการดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้สังคมนั่นเอง และเชื่อว่าหากชุมชนท้องถิ่นจะได้ประโยชน์จากงานวิจัยอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อ เรื่องที่ทำนั้นต้องเป็นเรื่องที่คนท้องถิ่นต้องการ แล้วมีกระบวนการทำร่วมกัน จึงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้เป็นรูปธรรม

โครงการ การอนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนากฎมิตินิยมชาวบ้านและต้นทุนของชุมชนตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ก็เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ใช้แนวทางในการทำงานตามกระบวนการวิจัย แต่ความต้องการและปัญหาของชุมชนมีหลากหลาย และซับซ้อน บางเรื่องสามารถแก้ไขได้ด้วยการพัฒนา แต่บางเรื่องต้องใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือหาคำตอบ หรือหาทางเลือกที่เหมาะสม อีกทั้งคำว่า “วิจัย” ในความรู้สึกของชาวบ้าน เห็นว่าเป็นเรื่องยากมาก โดยเฉพาะการประสานและสนับสนุนให้เกิดการคิดเป็นหมู่ ทำเป็นหมู่ของคนในชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญมาก และเป็นการยากมากขึ้นไปอีก เมื่อระยะเวลาที่เข้าไปศึกษา เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนผู้นำชุมชน จึงต้องวางแผนการทำงานเพื่อให้ได้เข้าพบชุมชนโดยทั่วถึง จึงเข้าสำรวจกลุ่มย่อยๆ ทีละกลุ่มก่อน เพื่อสืบค้นปัญหาและความต้องการที่แท้จริงจนได้ข้อมูลที่พอจะสามารถเชื่อมโยงพื้นฐานทางภูมิปัญญาชาวบ้าน สู่การหาทางออกในระดับความคิด และอาจจะขยายสู่ระดับสากลได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีปัญหาและอุปสรรคมากมาย แต่ด้วยวิธีการทำงานที่ได้เรียนรู้จากสกว., พี่เลี้ยง, ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ตลอดจนกำลังใจจากผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ที่ยินดีกับการกลับมาสืบค้นเรื่องราวต่างๆ ในอดีต จนทำให้พวกท่านเองก็มีความสุขกับการประมวลภาพเก่าๆออกมา ก็ทำให้ผ่านอุปสรรคต่างๆไปได้ด้วยดี

นวรรตน์ นักเสียง

สิงหาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

หน้า

คำนำ

สารบัญ

บทที่ ๑ บทนำ

ความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของโครงการ	๒
คำถามหลักของการวิจัย	๒
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๒
ระยะเวลาในการทำวิจัย	๓
งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย	๓
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๓
นิยามศัพท์เฉพาะ	๓

บทที่ ๒ แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างเชื่อมั่น	๕
การฟื้นฟูความสัมพันธ์	๕
การพัฒนาระบบการจัดการใหม่	๖
การสร้างกระบวนการเรียนรู้	๖

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตการศึกษา	๗
สถานที่ดำเนินการวิจัย	๗
กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย	๗
องค์กรที่สนับสนุนงานวิจัย	๘
แหล่งข้อมูลและวิธีเก็บข้อมูล	๘

กิจกรรมที่ ๑ ลงพื้นที่พูดคุยกับผู้สูงอายุเพื่อสืบประวัติชุมชน

กิจกรรมที่ ๒ : ลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านเพื่อย้ำเสียงถึงความต้องการของ

ชาวบ้าน และหาทีมวิจัย

๑๐

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
กิจกรรมที่ ๓ พบแกนนำและผู้บริหารของชุมชนเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์	๑๑
กิจกรรมที่ ๔ : เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมทำแผนที่ชุมชนเพื่อสำรวจสภาพชุมชน	๑๑
กิจกรรมที่ ๕ : เก็บข้อมูลต้นทุนชุมชน	๑๒
กิจกรรมที่ ๖ : เวทีคืนข้อมูล ความคาดหวังและทางออกของชุมชน	๑๔
กิจกรรมที่ ๗ : จัดเวทีสรุปบทเรียนและประเมินผลร่วมกับชุมชน	๑๔
การรวบรวม วิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูล	๑๔
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	
ส่วนที่ ๑ สถานภาพ สถานการณ์ บริบทชุมชน	๑๓
สภาพพื้นที่	๑๓
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	๒๐
สภาพทางเศรษฐกิจ	๒๖
สภาพปัญหาของชุมชน	๒๖
ส่วนที่ ๒ ผลการดำเนินกิจกรรมและการสรุปบทเรียนต่าง ๆ	
ผลการประเมินโครงการ	๒๖
ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการวิจัย	๒๗
ตอบสนองต่อการทำงานวิจัยลักษณะเดียวกัน	๒๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	๓๐
สรุปการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลเกาะขวาง	๓๔
ข้อเสนอแนะ	๓๕
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	
ประวัติย่อผู้วิจัย	

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาสังคมนั้นเป็นกระบวนการที่กระทบถึงทั้งบุคคลและวัฒนธรรมในแต่ละสังคม เพราะการพัฒนาสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคล ภายในสังคม หมายความว่ารวมถึงการสร้างสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาอีกด้วย

การอนุรักษ์ ทำนุบำรุง และฟื้นฟูวัฒนธรรมก็คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการเพื่อการ พิทักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ได้สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น แม้บางอย่างอาจจะไม่ใช่ประโยชน์ ในปัจจุบันแล้วก็ตาม แต่ก็ควรจะคงอยู่ไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า หาคำตอบของความ เจริญทางวัฒนธรรมในอดีต ซึ่งที่ผ่านมา กระบวนการพัฒนาเพื่อให้ชีวิตของชุมชนท้องถิ่นดีขึ้น มักจะได้แนวทางมาจากภายนอก โดยให้ชาวบ้านดำเนินการตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งวิธีนี้ กระบวนการเรียนรู้จะไม่เกิดขึ้น ดังนั้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่จะเห็นภาวะความเป็น จริง และเห็นศักยภาพ ต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่แล้วนำมาจัดการให้เกิดผล

ชุมชนตำบลเกาะขวางเป็นชุมชนที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่นพอสมควร เมื่อดูจากภายนอกก็ ถือว่าเป็นชุมชนที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เพราะเป็นแหล่งทำนาข้าว นาเกลือ และการประมงน้ำจืดมาแต่ อดีต หลายพื้นที่หมดไปแล้ว รวมทั้งยังมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นคือ ดนตรีไทย เป็นชุมชนที่มีผู้นำ เข้มแข็ง และเคยผ่านประสบการณ์มาแล้วในระดับหนึ่ง แต่เมื่อเข้าไปสัมผัสลึกๆ แล้วพบว่า คน ในชุมชนยังมีปัญหาอีกมากมาย โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการว่างงาน ชุมชนรอคอยและหาทาง แก้ปัญหานี้ แต่ยังไม่รู้ว่าจะจัดการกับตัวเองอย่างไร และเนื่องด้วยวิถีชีวิตและความเป็นอยู่เป็น แบบพอเพียง จึงไม่คิดว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่จะต้องรับจัดการ อย่างไรก็ตาม แต่ละครอบครัวยังมี หลายปากหลายท้องที่ยังต้องกินต้องอยู่ ทั้งๆ ที่มีทรัพยากรมากมายที่ยังอุดมสมบูรณ์ แต่กลับ กลายเป็นชุมชนที่ดูยากจน จึงเป็นที่มาของโครงการที่จะกระตุ้นให้ชาวบ้านได้ใช้สติ ค้นหาต้นทุน ที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ความรู้ท้องถิ่นและภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมา

จากบรรพบุรุษ ซึ่งคาดหวังว่าชุมชนจะได้สืบค้นปัญหา ความต้องการ ศักยภาพ และช่วยกันค้นหาทางออกโดยอยู่บนรากฐานของการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนด้วยตัวของชุมชนเอง

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชนตำบลเกาะขวาง
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลเกาะขวาง
๓. เพื่อรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา คันทุน และทรัพยากรที่มีอยู่และยังใช้ประโยชน์ได้ในชุมชนตำบลเกาะขวาง
๔. เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนตำบลเกาะขวาง

คำถามหลักของการวิจัย

๑. บริบทชุมชนตำบลเกาะขวาง มีลักษณะอย่างไร
๒. ประวัติความเป็นมาของชุมชน
๓. การเปลี่ยนแปลงของชุมชน และผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงมีอะไรบ้าง
๔. คันทุนต่าง ๆ ที่มีในชุมชนมีอะไรบ้าง โดยเฉพาะเรื่องภูมิปัญญา
๕. ความต้องการอนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชน
๖. ทรัพยากรที่ยังเหลืออยู่และที่ยังใช้ประโยชน์ได้มีอะไรบ้าง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้มี ๓ มิติ คือ ในเชิงวิชาการ เชิงนโยบาย และเชิงปฏิบัติ

๑. ประโยชน์ในเชิงวิชาการ

ได้แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในการพึ่งตนเองของชุมชนในอนาคต

๒. ประโยชน์ในเชิงนโยบาย

เป็นข้อมูลสำหรับผู้กำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ กำหนดรูปแบบและวิธีการ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

๓. ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติการ

นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้นำชุมชน และประชาชน สามารถเรียนรู้ถึงปัญหา และ ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ได้

ระยะเวลาในการทำวิจัย

การดำเนินการครั้งนี้ได้พบปัญหา อุปสรรค และตัวแปรที่ไม่สามารถดำเนินการติดต่อกัน ได้ตามกำหนด แต่ใช้เวลาในการศึกษา รวบรวมและรายงาน รวมแล้วเป็นระยะเวลา ๑๒ เดือน

งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

ได้รับงบประมาณในการทำวิจัยเรื่องนี้ทั้งสิ้น ๒๘,๖๐๐ บาท

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ชุมชนได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีต และสภาพทั่วไปของชุมชนตำบล เกาะขวาง
๒. ชุมชนได้เรียนรู้สภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบล เกาะขวาง
๓. ได้ข้อมูลภูมิปัญญา คันทุน และทรัพยากรที่มีอยู่และยังใช้ประโยชน์ได้ในชุมชน ตำบลเกาะขวาง
๔. ชุมชนเกิดจิตสำนึกรัก และร่วมกันหาแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาภูมิ ปัญญาของชุมชนตำบลเกาะขวาง

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ทุน หมายถึง ทรัพยากร ผลผลิต และทุนทางสังคมคือ ความรู้ ภูมิปัญญา ระบบและ ระเบียบทางสังคมที่ทำให้ผู้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง รูปแบบการเรียนรู้ที่เริ่มจากการทบทวนตนเอง รวบรวมประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่ เพื่อแสวงหาทางเลือกใหม่ของชุมชน เป็นการประสานความรู้ทางด้านภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับภูมิปัญญาอื่นๆ ที่เป็นสากล และความรู้ใหม่ที่เป็นผลมาจากกระบวนการเรียนรู้ อันจะมีผลต่อบทบาทและแนวทางในการพัฒนาชุมชน

บทที่ ๒

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การจัดการความรู้เป็นวาทกรรมอีกชุดหนึ่ง ที่มีการกล่าวถึงกันมากในโลกปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคสมัยที่สังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีได้รับการพัฒนามาสูงขึ้นก้าวหน้า และกำลังเคลื่อนสู่สังคมยุคเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นสังคมแห่งปัญญาที่เน้นการใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการวิเคราะห์ และปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหาของมนุษยชาติ ซึ่งการจัดการความรู้ในความหมายทั่ว ๆ ไป คือ การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ เป็นการจัดการทำให้สามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหา ภายใต้บริบทหนึ่ง ๆ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ระบบชุมชน” นั่นเอง เส้นทางที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและความมุ่งหวัง ควรเป็นเส้นทางที่ชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนมีบทบาทนำ เพราะชุมชนเป็นแกนของสังคมและวัฒนธรรมไทย ที่ผ่านมาระบบชุมชนถูกเอารัดเอาเปรียบ มีโอกาสน้อยที่จะพัฒนาเต็มศักยภาพ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วม รวมตัวกันเพื่อพัฒนาอย่างอิสระตามภาวะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น มากกว่าที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะกำหนดให้แทน คือมีปัญญาชนของชาวบ้าน (Organic intellectual) ประกอบกับข้อมูลของชุมชนอย่างเป็นระบบ แล้วส่งคืนความเข้าใจอันประกอบเป็นระบบแล้วนั้นให้แก่ชุมชน จะทำให้ชุมชนรู้จักตัวเอง และสามารถควบคุมการพัฒนา เพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ การพัฒนาในอนาคตจึงควรมุ่งที่การสร้างจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเอง ให้ชุมชนคิดเอง ทำเอง ดำเนินการเอง ด้วยทุนของตนเองทุกขั้นตอน ซึ่งลักษณะการพัฒนาแบบนี้อาจจะใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาได้อีกทางหนึ่ง

แผนแม่บทชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองนั้น มีกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่เป็นผลจากการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ที่มากระทบกับชุมชนท้องถิ่นนั้น ทำให้ท้องถิ่นของประเทศไทยเกิดปัญหาและความอ่อนแอขึ้น วิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมรวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ต่าง ๆ ที่เคยทำหน้าที่ในชุมชน ต้องเปลี่ยนแปลงและหมดความหมาย ชุมชนตกอยู่ในวังวนของการพึ่งพาแทบทุกอย่างจากภายนอก เกิดภาวะที่เรียกว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา” การกำหนดวิถีชีวิตหรืออนาคตของชุมชน หรือแนวทางการพัฒนาจะถูกกำหนดโดยผ่าน “แผนตำบล” ซึ่งจะต้องอยู่ในการรอบการชี้แนะ การกะเกณฑ์ของราชการ หรือกลไกของรัฐ และแม้วิถีชีวิตปกติของชุมชนยังต้องพึ่งพา

ภายนอกตลอดเวลา สิ่งดีๆ หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนก็ถูกกลืนค่าไปเรื่อย ๆ และไม่มี การทบทวนนำเอา “ต้นทุน” ที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์อย่างใดกับชีวิตเขา ดังนั้น กระบวนการทำ แผนแม่บทชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองนั้นต้องการเน้นที่ฐานคิด หรือหลักพื้นฐานคือ

๑. การสร้างความเชื่อมั่น ของชุมชนให้กลับคืนมา คือเริ่มต้นค้นหาศักยภาพของตนเอง ค้นหาภูมิปัญญา ค้นหา “ทุน” ที่ยังเหลืออยู่ คือทุนภูมิปัญญา ทุนทางสังคม อันหมายถึงระบบ คุณค่าความเป็นที่ป็นน้อง ความเอื้ออาทรต่อกัน ความเป็นชุมชน ตลอดจนทุนทางทรัพยากร ทุน โภคทรัพย์หรือแม้แต่ทุนทางวัฒนธรรมที่เหลืออยู่ในชุมชน ถึงแม้จะยังเหลืออยู่อย่างจำกัดแต่ก็เป็น ทุนที่เพียงพอเพื่อการพึ่งตนเอง

ที่ผ่านมาชุมชนมองข้าม “ทุน” ที่มีอยู่ในชุมชน มองเห็นแต่ปัญหา การสร้างความ เชื่อมั่นไม่สามารถทำได้ หากเริ่มต้นจากการค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยมองไม่ เห็นทุนเดิมที่ยังมีอยู่มากมายในชุมชน การค้นพบทุนทางสังคมชุมชน เป็นการค้นพบที่สำคัญที่ สร้างความเชื่อมั่นให้คนในชุมชนทำให้พวกเขามั่นใจว่า ยังมีความหวังที่จะอยู่รอดได้หากอยู่แบบ พอเพียง เพราะทุนที่มีอยู่ทำให้ชุมชนบรรลุเป้าหมายของความพอเพียงได้ แต่คงไม่สามารถทำให้ ทุกคนร่ำรวยได้ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การค้นพบภูมิปัญญาในชุมชน ในท้องถิ่น ค้นพบ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น ของหมู่บ้าน ของบรรพชน เกิดความภูมิใจในเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรม เกิดพลังปัญญาที่ทำให้เกิดอิสรภาพและเป็นตัวของตัวเอง

๒. การฟื้นฟูความสัมพันธ์ คือ ฟื้นฟูคุณค่าของความสัมพันธ์เดิมที่หายไป ความสัมพันธ์ กับธรรมชาติรอบตัวกับชุมชน เอาความเป็นชุมชนเดิมกลับคืนมา เพื่อจะได้พึ่งพาอาศัยกันเหมือน ก่อน โดยรูปแบบใหม่ที่เหมาะสม สร้างองค์กรชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีเวทีความร่วมมือระหว่าง ผู้คนให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นเครือข่ายพึ่งพาอาศัยกัน เป็นองค์กรชาวบ้านที่รวมกันเพื่อ การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ทั้งการเกษตร สิ่งแวดล้อม การออมทรัพย์ และสวัสดิการชุมชน และ อาจพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน (Community Entrepreneur) ธุรกิจชุมชนได้อีก เป็นการจัดการ ความสัมพันธ์ใหม่ในสถานการณ์ใหม่ของชุมชน สรุปก็คือ เป็นการหารูปแบบที่เหมาะสมเพื่อให้ ผู้คนสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างที่เคยมีในอดีต เป็นการฟื้นฟูคุณค่าและภูมิปัญญาในอดีต เพื่อให้อยู่รอดในสถานการณ์ปัจจุบัน

๓. การพัฒนาระบบการจัดการใหม่ การพัฒนาระบบการจัดการใหม่เกิดขึ้นได้ ๒ ทาง คือ ๑) ชุมชนเรียนรู้และพัฒนาความสามารถในการจัดการเรื่องราวของตนเอง ๒) การคืนสิทธิของชุมชนในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ผลผลิต การจัดการศึกษา การจัดการสุขภาพ การจัดการเงินทุน การจัดการสวัสดิการ การจัดการพัฒนา และจัดการชีวิตของตนเองในสถานการณ์ใหม่ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่จำกัด สถานการณ์ที่ทรัพยากรเสื่อมโทรมและน้อยลงไป ชุมชนต้องพัฒนาระบบการจัดการด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาภายนอก รูปแบบการจัดการใหม่ที่แตกต่างจากแบบแผน และวัฒนธรรมดั้งเดิมแต่ดำรงคุณค่าความสัมพันธ์แบบเดิม และสนับสนุนระบบพึ่งตนเองของชุมชน

๔. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความเชื่อมั่น พัฒนาความสัมพันธ์ และพัฒนาระบบการจัดการใหม่ ชุมชนจำเป็นต้องเรียนรู้และสร้างคนในชุมชนให้มีศักยภาพที่จะเรียนรู้ อาจจะเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ เรียนรู้จากชีวิตจริงของชุมชน เรียนรู้จากองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ภายนอก เป็นต้น แต่ในกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน ก็คือ การเรียนรู้ร่วมกัน หรือการเรียนรู้ร่วมกันโดยผ่านการปฏิบัติจริง (Interaction leaning by through action)

การสร้างกระบวนการเรียนรู้นั้น โดยเริ่มจากการทบทวนตัวเอง ไตร่ตรองทบทวนประสบการณ์ของการเข้าร่วมการพัฒนาแบบสมัยใหม่ และแสวงหาทางเลือกใหม่ของชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการประสานความรู้และความรู้ใหม่ หรือการประสานความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ากับความรู้ภูมิปัญญาจากสังคมอื่น หรือภูมิปัญญาสากล โดยไม่ได้ขีดวงเฉพาะการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน ระบบการศึกษา และระบบการฝึกอบรมโดยหน่วยงานเท่านั้น

โดยหลักการพื้นฐานทั้งหมดนี้จะเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนให้ชุมชนเรียนรู้ทุนและพัฒนาศักยภาพของตนเองแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนหลัก ๆ ดังต่อไปนี้

๑. รู้จักตนเอง รู้จักสังคมไทย และรู้จักความเชื่อมโยง
๒. รู้จักรากเหง้า และอัตลักษณ์ ของชุมชนตนเอง
๓. วิเคราะห์ข้อมูล ศักยภาพของตนเอง เพื่อให้เห็นทางเลือก

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาชุมชนเกาะขวาง เพื่อค้นหาต้นทุนเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการในพื้นที่ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรี

กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย

๑. นักวิจัยและทีมวิจัยประกอบด้วย

๑.๑	นางนวรรตน์	นักเสียง	หัวหน้าโครงการ
๑.๒	พระใบฎีกานิยม	จันทโน	ทีมวิจัย
๑.๓	นายสะอาด	สิริสรรพ	ทีมวิจัย
๑.๔	นางสงเคราะห์	เดชศรี	ทีมวิจัย
๑.๕	นายเส็ง	อยู่สุขศรี	ทีมวิจัย

๒. กลุ่มผู้ร่วมดำเนินการ

๒.๑	นายสงกรานต์	นักเสียง
๒.๒	นางสาวเทียมจันทร์	วาสนาวิน
๒.๓	นางสาวแวนด้า	อยู่ดี
๒.๔	นางพัชรี	เพชรกุล
๒.๕	นายสาคร	ทองนวย
๒.๖	นายเจียม	สิงห์น้อย
๒.๗	นายปัญญา	วาสนาวิน
๒.๘	นายไพรัช	กิ่งศรี

๒.๕ นายบุญเลิศ	เดชสวัสดิ์
๒.๑๐ นายครุณ	ทองนพคุณ
๒.๑๑ นายสุพรรณ	สมบูรณ์
๒.๑๒ นายมนูญ	เพศประเสริฐ

คณะวิทยากรและผู้มีส่วนร่วมเสริมความรู้ประสบการณ์

๑. ผศ.ไพโรจน์	แสงจันทร์
๒. นางสาวปัทมา	ปรangk์พันธ์
๓. นายปฏิวัติ	กาญจนวงศ์
๔. นายไชโย	พงษ์สุวรรณ
๕. นางจินดา	เอียงอิม
๖. นายโชติ	หอมประพันธ์
๗. นายนรวรรณ	ใจชื่น
๘. นายรังสี	ตองอ่อน

องค์กรที่สนับสนุนการวิจัย

๑. ศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่นภาคตะวันออก
๒. กองบริการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน สำนักศิลปวัฒนธรรมฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
๓. วัดเกาะโดนด
๔. องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะขวาง
๕. สถานีอนามัยตำบลเกาะขวาง

แหล่งข้อมูลและวิธีเก็บข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีเทคนิคหลายแบบ เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การจัดเวที การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การเดินสำรวจ เป็นต้น

นอกจากนั้นยังได้ข้อมูลจาก องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะขวาง สถานีอนามัยตำบลเกาะขวาง ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนจากเอกสารและงานวิจัย รวมทั้งได้ศึกษาแนวคิดในการมีส่วนร่วมของประชาชน การพึ่งตนเอง และวัฒนธรรมชุมชน เพื่อใช้ประกอบในการดำเนินการวิจัย

กิจกรรมที่ ๑ ลงพื้นที่พูดคุยกับผู้สูงอายุเพื่อสืบประวัติชุมชน

ผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่ สัมภาษณ์ผู้สูงอายุเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในอดีตของชุมชน การสนทนากลุ่ม การคุยอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้ประวัติศาสตร์ชุมชน

ผลที่เกิด :

ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์หมู่บ้านว่า เมื่อสมัยร้อยปีล่วงมาแล้วตำบลเกาะขวาง (เมื่อครั้งยังมีลำน้ำหานาม “อำแดง”) มีหมู่บ้านทั้งหมด ๑๒ หมู่ แต่เนื่องด้วยเมืองถูกขยายออกเขตชนบท จึงเหลือเพียง ๕ หมู่ จนถึงปัจจุบันนี้โดยตั้งชื่อตามทรัพยากร และสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่มีลักษณะโดดเด่นคือ หมู่บ้านถูกแม่น้ำสายใหญ่ล้อมรอบคล้ายเกาะ จึงมีลำน้ำชื่อว่า “เกาะ” และท้ายชื่อเป็นไปตามสภาพของหมู่บ้าน ดังนี้

๑. บ้านเกาะโดนด เป็นหมู่บ้านที่มีต้นตาลโดนดขึ้นอยู่ทั่วไปเป็นจำนวนมากแต่ในปัจจุบันไม่มีเหลือแล้ว

๒. บ้านเกาะตาตัว ผู้สูงอายุให้ข้อมูลและสันนิษฐานว่าเดิมทีหมู่บ้านนี้มีผู้นำที่ชักชวนชาวบ้านแยกตัวออกไปตั้งเป็นกลุ่มใหม่ ชื่อว่า นายตัว ปัจจุบันคือบ้านศาลหิน

๓. บ้านเกาะลอย เนื่องจากเป็นกลุ่มหมู่บ้านที่มีน้ำล้อมรอบสายใหญ่กว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด

๔. บ้านเกาะตะเคียน เดิมทีมีต้นตะเคียนมากมาย จนเป็นที่กล่าวขวัญถึงฝืนางตะเคียนที่ออกมาหลอกหลอนชาวบ้านเป็นประจำ ปัจจุบันยังคงมีหลงเหลืออยู่บ้าง

๕. บ้านเกาะขวาง ไม่ทราบที่มาแน่ชัดแต่สันนิษฐานว่าเป็นหมู่บ้านอยู่ชั้นกลางระหว่างทางเชื่อมไปหมู่บ้านอื่นๆ

เนื่องจากหมู่บ้านนี้มีแม่น้ำสายจันทบุรีล้อมรอบ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนั้นยังมีคลองกั้นระหว่างหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน จึงมีลำน้ำชื่อว่า “เกาะ” ทุกหมู่บ้านไป เดิมทีในแต่ละหมู่บ้านมีบ้านอยู่ประมาณหมู่ละ ๒๐-๓๐ หลัง ไม่มากอย่างเช่นปัจจุบัน โดยเฉพาะบ้านเกาะโดนดชาวบ้านเดิมๆ มีแค่ ๓-๔ หลังคาเรือน แล้วค่อยๆ แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่ เนื่องจากมีการแต่งงาน ขยายครอบครัวจนเพิ่มเป็น ๓๐ หลังคาเรือน (นายเที่ยง สุขากรณ์ : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านสมัยนั้นประกอบอาชีพในการทำนาเป็นหลัก และมีอาชีพเสริม ทอเสื่อ (ถักริมเป็นผืนๆ ไม่มีการแปรรูปเช่นปัจจุบัน) ยกยอ คัมเหล้า (ที่มีแทบทุกบ้าน) ชาวบ้านโดยทั่วไปก็จะทำมาหากินโดยใช้ทรัพยากรที่มีในหมู่บ้าน เช่นทำนากินเองทุกบ้าน กับข้าวก็จะหาถั่ว หอย ปู และปลา ที่มีอยู่ในลำคลองรอบๆ หมู่บ้าน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ แทบจะไม่มีการใช้เงิน แม้แต่น้ำปลาก็ทำเอง จะใช้บ้างก็เพื่อนำมันมาเป็นเชื้อเพลิง ชาวบ้านจะมีรายได้จากการทำนาและทอเสื่อเป็นส่วนใหญ่ มีพ่อค้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน การทำงานในสมัยนั้นไม่มีค่าจ้างจะใช้วิธี “เอาแรง” หรือ “ลงแขก” เพื่อช่วยเหลือเหลือภายในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นการทำนา หรือทอเสื่อทำให้ผู้คนในสมัยนั้นสนิทสนมกลมเกลียวกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเพราะต้องคอยพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือกันเองในทุกๆ เรื่อง

การคมนาคมยังไม่มีรถอย่างเช่นทุกวันนี้ ถ้าจะเข้าเมือง (จันทบุรี) ก็จะต้องไปข้ามเรือที่บ้านเกาะตาตัว แต่ถ้าจะไปต่างจังหวัดต้องไปขึ้นเรือแม่ที่ “ท่าแฉลบ” มีเรือแม่วิ่งออกต่างจังหวัดทุกวัน โดยผ่านระยอง สัตหีบ ชลบุรี และกรุงเทพฯ ส่วนภายในหมู่บ้านให้วิธีการเดิน (เดินตาม “คันนา”) ถ้าทางไกลข้ามไปหมู่บ้านอื่นๆ ก็จะใช้ควายเทียมเกวียน

หมู่บ้านเคยได้รับผลกระทบกระเทือนครั้งยิ่งใหญ่จากสงครามอินโดจีน ประมาณปี ๒๔๘๓ โดยการรุกรานของฝรั่งเศส ได้เข้ามายึดเขมรไปอยู่ในความปกครอง และจะพยายามแทรกซึมถึงไทยด้วย ชายในหมู่บ้านตั้งแต่อายุ ๑๘-๒๕ ปี ต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร และชาวบ้านที่เหลืออยู่ต้องขุดอุโมงค์เป็นหลุมหลบภัยในหมู่บ้าน ไม่สามารถออกไปในจังหวัดได้ ข้าวของ-เครื่องใช้แพงมาก ผู้ชายและผู้หญิงต้องนุ่งแค่ผ้าขาวม้าโจงกระเบน พระก็ไม่มีจีวรจะใส่เป็นเช่นนี้อยู่เป็นปี เหตุการณ์ถึงสงบลง แต่ก็ใช้เวลานาน ๔-๕ ปี ทุกอย่างก็กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม (นายสงกรานต์ นักเสียง : สัมภาษณ์)

กิจกรรมที่ ๒ : ลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านเพื่อย้ำเสียงถึงความต้องการของชาวบ้าน และหาทีมวิจัย

ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อพบปะพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อสำรวจความต้องการ และการตอบรับโครงการอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อให้ได้ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

ผลที่เกิด :

ได้ทีมวิจัยที่มีอาชีพหลากหลาย เช่น พระ , ครู , นักจัดรายการวิทยุ , อสม. , เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมจังหวัด, กำนันและผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งได้รับการตอบรับและการให้ความร่วมมือจากชุมชนเป็นส่วนใหญ่ จะมีบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย เนื่องจากเป็นแนวร่วมของทีมคณะกรรมการหมู่บ้านทีมที่ไม่ได้รับคัดเลือก

กิจกรรมที่ ๓ พบแกนนำและผู้บริหารของชุมชนเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์

ผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่ ติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อทำความรู้จัก สำรวจสภาพจริงของชุมชน แจ้งวัตถุประสงค์ และขออนุญาตศึกษาก่อนดำเนินงานผู้วิจัยจะสร้างความคุ้นเคย และความสัมพันธ์ที่ดี กับคนในชุมชน และเริ่มศึกษาสภาพทั่วไป ของชุมชน เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ทรัพยากร และปัญหาต่างๆ ไป

ผลที่เกิดขึ้น :

ผู้วิจัยได้พูดคุยสอบถามกับแกนนำในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและแกนนำทางธรรมชาติ ถึงสภาพต่างๆ ไป ของชุมชน โดยเฉพาะด้านสถานะทางเศรษฐกิจ การทำมาหากิน การผลิต รวมถึงจุดเปลี่ยนของการเปลี่ยนแปลงการผลิต ทรัพยากร ปัญหา รวมถึงโครงการต่างๆ ที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม เช่น อสม. ผู้สูงอายุ เป็นต้น

แกนนำได้แลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลเชิงปัญหา เช่น การถูกขโมย ความคิด ความสามารถ อัตลักษณ์ของชุมชน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติลดลงและเสียสมดุลโดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ แกนนำเห็นว่าตำบลเกาะขวางควรมีการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่เดิมให้กลับคืนมาเสียก่อนหลังจากนั้นควรมีบุคคล หน่วยงานหรือองค์กร ช่วยประสานให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้น เนื่องจากชุมชนเองก็ยังขาดผู้ที่มีความสามารถในการประสานงาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบริหาร การตลาด และการให้บริการ รวมทั้งแนวคิดในการทำงาน ดังนั้นแกนนำชุมชนจึงต้องการให้มีแผนแม่บทเป็นของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนเข้าใจศักยภาพที่เป็นทุนของตนเอง รู้ถึงรากฐานเดิมที่มีอยู่ รู้รากของปัญหาอย่างแท้จริง สามารถแก้ปัญหาได้ถูกจุดและยั่งยืนมากขึ้น แกนนำบางคนมีความตั้งใจที่จะพัฒนาหมู่บ้านอยู่แล้ว ถึงว่าเป็นโอกาสดีที่จะได้ซึ่งความรู้เพิ่มขึ้น และมีผู้นำให้เกิดแนวทางที่ชัดเจนขึ้น (นายเล็ง อยู่สุขศรี) จึงมีการนัดหมายที่จะพูดคุยในเวทีต่อไป

กิจกรรมที่ ๔ : เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมทำแผนที่ชุมชนเพื่อสำรวจสภาพชุมชน

โครงการลงสำรวจพื้นที่และสัมภาษณ์แกนนำชุมชนเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในชุมชน สนทนาและพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ พร้อมทั้งเดินสำรวจทำแผนที่ชุมชนจากการสังเกต

ผลที่เกิด :

ผู้วิจัยทีมวิจัย รวมทั้งคนในชุมชนบางส่วนร่วมกันสำรวจทรัพยากรในชุมชน ในสถานที่ ที่น่าสนใจ นาข้าว พื้นที่เกษตรกรรมทรัพยากรในธรรมชาติ เส้นทางคมนาคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน แม่น้ำและลำคลอง หลังจากนั้นก็ร่วมกันทำแผนที่ชุมชน ทำให้พบสิ่งที่น่าสนใจในกิจกรรมนี้คือ ป่าชายเลนที่ในอดีตมีหิ้งห้อยหนาแน่น แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่แต่ก็ลดจำนวนลงมากแล้ว แหล่งน้ำที่เคยเป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำ กุ้ง หอยจ๊อบแรง ปูดำ และปลาชนิดต่างๆ นาข้าว ที่ในปัจจุบันกลายเป็นนาทุ่งเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ทุกคนที่ร่วมสำรวจได้เรียนรู้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่หลายอย่างเกิดการเปลี่ยนแปลง

กิจกรรมที่ ๕ : เก็บข้อมูลต้นทุนชุมชน

ครั้งนี้ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อพูดคุยกลุ่มย่อย สัมภาษณ์เชิงลึกและสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลที่เกิด :

พบต้นทุนของชุมชนตำบลเกาะขวางในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. ด้านการศึกษา ในชุมชนมีเยาวชนที่ได้รับการศึกษาในภาคบังคับเต็ม ๑๐๐ % แต่หลังจากหมดภาคบังคับแล้วมีเยาวชนศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพียง ๖๐ % และยังมีอีกบางส่วนที่ต้องการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาแต่ไม่มีโอกาส จึงต้องหาโครงการเรียน กศน. อีกประมาณ ๑๐ %

๒. ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ตำบลเกาะขวางมีวัฒนธรรมที่หลากหลายที่ยังดำรงไว้ เช่น การทำบุญทุ่ง , การทำบุญสลากภัตตรัตนบัตรเทโว , ประเพณีสงกรานต์ และการทำขวัญนาคร รวมทั้งการเล่นที่พื้นฟูขึ้นมาใหม่ คือ การเล่นดนตรีไทย , การเดินและรำกลองยาว , การเตะตะกร้อ และการเล่นสบ้าในวันสงกรานต์ ส่วนวัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไป และยังขาดการสืบทอดคือ การกินหมาก , การนุ่งผ้าไทย , การเย็บจาก , และการละเล่นของเด็กไทย เช่น หมากเก็บ , เล่นยาง , รีๆ ข้าวสาร และ ลูกข่าง เป็นต้น

๓. ด้านศาสนา ความเชื่อและการนับถือชาวบ้านยังคงอยู่ในความเป็นชาวพุทธ โดยการไปทำบุญตักบาตรที่วัดทุกวันพระ และวันสำคัญทางศาสนาอยู่ เว้นเสียแต่จะมีเยาวชนเข้าร่วมน้อยมาก อย่างไรก็ตาม พระภิกษุก็พยายามไปเดินบาตรตามบ้านทุกเช้า เพื่อให้ชาวบ้านและเยาวชนได้มีโอกาสได้ทำบุญกัน แม้ว่าไม่เต็มใจจะทำนัก

ส่วนเรื่องความเชื่อลดน้อยลงมากจนแทบไม่มีเลยเช่น เมื่อก่อนมีการทรงเจ้าเพื่อการดูดวง เพื่อการรักษาโรค แต่ในปัจจุบันไม่มีแล้ว จะยังคงเหลืออยู่ก็แต่เชื่อเรื่องโชคลาภจากลาภลอย และดวงชะตาซึ่งก็จะเห็นแต่ในเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ๔๕ ปี ไปแล้วเท่านั้น

๔. ด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ จะเป็นการปกครองโดยการได้ผู้นำจากการคัดเลือกมากกว่าที่จะเป็นผู้สำเร็จมรรคา เพราะผู้สูงอายุที่ได้รับการยกย่องนับถือมีน้อยมาก จึงใช้ระบบนับคะแนนเสียง อย่างไรก็ตามก็จะพบปัญหาที่ชาวบ้านบางคนได้ผู้นำที่ตนไม่ได้เลือก ส่วนคนที่เลือกก็ไม่ได้จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างเจิบๆ โดยการไม่แสดงออกไม่ออกความคิดเห็น และการไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการทำงานของทีมวิจัยด้วยเช่นกัน ซึ่งต้องพยายามหาแนวทางและทางออกให้เรื่องนี้

๕. ด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน คนในชุมชนส่วนใหญ่ที่เป็นเชื้อสายเดิมยังมีความสัมพันธ์อันดีอยู่ ยังมีระบบเครือญาติ มีการอุปถัมภ์ค้ำชูกัน มีการช่วยเหลือกัน จะเห็นได้จากการตั้งแซร์หมู่บ้าน(ฉาปนกิจ) เมื่อมีสมาชิกในหมู่บ้านคนใดคนหนึ่งตายก็จะรวมเงินไปช่วยเหลือกัน ซึ่งได้ผลดีเป็นอย่างมาก จะมีปัญหาและความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้างก็จากคนภายนอกที่มาอาศัยเข้าบ้าน ที่ดินของคนในชุมชนอยู่ ที่มักไม่ให้ความร่วมมือในกฎระเบียบของชุมชน ซึ่งนับวันก็จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ยังมีกลุ่ม อสม. ที่เข้มแข็งของหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนไปร่วมกิจกรรมของจังหวัด

๖. ด้านเศรษฐกิจ ภาพโดยรวมทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านเกาะขวางยังอยู่ในสภาพที่ไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากยังขาดความรู้และความเข้าใจในการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแปรรูปจากต้นทุนที่มีอยู่ การลงทุน การจัดการกับผลผลิต การตลาด การขนส่ง และการใช้แรงงาน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ก็ไหลเข้าเมืองหรือเข้าเมืองหลวงกันหมด ทั้งนี้คงต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่อง จากที่ผ่านมา อาจจะมืองค์กรภายนอกเข้ามาสนับสนุนบ้าง แต่เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งก็ขาดหายไปจึงทำให้ไม่ได้รับการประสานและเชื่อมโยงที่ต่อเนื่อง

๗. สภาพปัญหาของชุมชน

๗.๑ เศรษฐกิจยังไม่สมดุลเนื่องจากมีแต่จ่ายออกไป และไม่มีรับเข้าชุมชน

๗.๒ เมื่อเศรษฐกิจไม่ดี คนในชุมชนต้องไปประกอบอาชีพในเมือง ไม่มีเวลาที่จะพัฒนาหรือดูแลชุมชนแม้แต่บ้านเรือนของตน

๗.๓ คนในชุมชนขาดสัญญารักบ้านเกิด อันเนื่องมาจากสื่อต่างๆ และอารยธรรมตะวันตกเข้ามามาก ทำให้ผู้คนดูถูกบ้านเกิดตัวเอง

๗.๔ มีคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่มาก จึงไม่มีความรักและหวงแหนทรัพยากรและต้นทุนหมู่บ้านที่มีอยู่ บางครั้งถึงกับทำลายด้วยซ้ำไป

๗.๕ ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการกับทรัพยากร และต้นทุนของหมู่บ้านที่มีอยู่

๗.๖ มีช่องว่างระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน

กิจกรรมที่ ๖ : เวทีคืนข้อมูล ความคาดหวังและทางออกของชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มารวบรวม เพื่อทำเสนอในเวทีทั้งข้อมูลสภาพทั่วไป, ต้นทุนที่มีอยู่ และสภาพปัญหาของชุมชน หลังจากนั้นจึงได้ระดมความคิดเห็นของชุมชนที่ได้เรียนรู้มาทั้งหมด เพื่อหาทางออกกับปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งหาแนวทางใช้ต้นทุนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้ชุมชนคาดหวังที่จะหาทางออก เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาในระยะยาวต่อไป

กิจกรรมที่ ๗ : จัดเวทีสรุปบทเรียนและประเมินผลร่วมกับชุมชน

ผู้วิจัยได้รวบรวมผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยในครั้งนี้ โดยมีกลุ่มเยาวชน พระสงฆ์ ครู กลุ่มสตรี ผู้สูงอายุ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มาร่วมสรุปการทำงานที่ผ่านมา พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ร่วมสะท้อนมุมมอง ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสรุปได้ความว่า เป็นประโยชน์อย่างมาก นอกจากจะได้เรียนรู้ขั้นตอนและวิธีทำงานแล้ว ยังเรียนรู้ที่จะนำไปปรับใช้กับเรื่องอื่นๆได้ด้วย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนในระดับหนึ่ง ที่เห็นได้ชัดคือชุมชนเกิดการเรียนรู้แบบค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป จนเกิดจิตสำนึกรักชุมชน พร้อมทั้งจะพัฒนาชุมชนในระดับต่อไป

การรวบรวม วิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ความเที่ยงตรง ผู้วิจัยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีพูดคุยและการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งศึกษาจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์

ในการวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์, การสนทนากลุ่ม, การจัดเวที แล้วนำข้อมูลที่ได้รับมาจัดบันทึกเป็นรายครั้ง แล้วนำมาแยกหมวดหมู่ แล้วจึงนำมาวิเคราะห์เป็นระยะๆ

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูล ตามโครงการการอนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และ
ต้นทุนของชุมชน ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ด้วยวิธีการลงภาคสนาม เพื่อให้เป็น
การศึกษาที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนหาแนวทางและพัฒนาร่วมกัน โดยจะนำเสนอในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ส่วนที่ ๑ สถานภาพ สถานการณ์ บริบทชุมชน

๑. สภาพพื้นที่

๑.๑ ประวัติศาสตร์ชุมชน

๑.๒ ที่ตั้งอาณาเขต

๑.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

๒. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

๒.๑ ประชากร

๒.๒ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

๒.๓ การคมนาคม

๒.๔ ทรัพยากร

๒.๕ การศึกษา

๒.๖ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญา

๒.๖.๑ วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาที่ดำรงไว้

- การทำบุญทุ่ง
- การทำบุญสลากภัต
- ประเพณีสงกรานต์
- การตัดบาศรเทโว

๒.๖.๒ วัฒนธรรม ประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปและยังขาดการสืบทอด

- การกินหมาก
- การนุ่งผ้าไทย
- การละเล่นของเด็กไทยต่าง ๆ เช่น หมากเก็บ การเล่นยาง
รี ๆ ข้าวสาร ลูกข่าง เป็นต้น

๒.๖.๓ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

- ด้านดนตรีไทย
- ด้านหัตถกรรมการทอเสื่อ
- ด้านอาหาร
- ด้านยารักษาโรค

๒.๗ ศาสนา ความเชื่อและการเคารพนับถือ

๒.๘ การปกครอง และภาวะผู้นำ

๒.๙ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชนอื่น ๆ

๓. สภาพทางเศรษฐกิจ

ภาพโดยรวมทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านเกาะขวางยังอยู่ในสภาพที่ไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากยังขาดความรู้และความเข้าใจในการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแปรรูป จากต้นทุนที่มีอยู่ การลงทุน การจัดการกับผลผลิต การตลาด การขนส่ง และการใช้แรงงาน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ก็ไหลเข้าเมืองหรือเข้าเมืองหลวงกันหมด ทั้งนี้คงต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่อง จากที่ผ่าน ๆ มา อาจจะมีองค์กรภายนอกเข้ามาสนับสนุนบ้างแต่เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งก็ขาดหายไปจึงทำให้ไม่ได้รับการประสานและเชื่อมโยงที่ต่อเนื่อง

๔. สภาพปัญหาของชุมชน

- ๔.๑ เศรษฐกิจยังไม่สมดุลเนื่องจากมีแต่จ่ายออกไปส่วนเงินเข้าชุมชนนั้นมีน้อยมาก
- ๔.๒ เมื่อเศรษฐกิจไม่ดี คนในชุมชนต้องไปประกอบอาชีพในเมือง ไม่มีเวลาที่จะพัฒนา หรือดูแลชุมชนแม้แต่บ้านเรือนของตน
- ๔.๓ คนในชุมชนขาดสัญชาตญาณรักบ้านเกิด อันเนื่องมาจากสื่อต่าง ๆ และอารยธรรม ตะวันตกเข้ามามาก ทำให้ผู้คนดูถูกบ้านเกิดตัวเอง
- ๔.๔ มีคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่มาก จึงไม่หวงแหนทรัพยากรและต้นทุนหมู่บ้านที่มีอยู่ บางครั้งถึงกับเป็นผู้ทำลายเสียเอง
- ๔.๕ ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดกับทรัพยากรและต้นทุนของหมู่บ้านที่มีอยู่
- ๔.๖ มีช่องว่างระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน

ส่วนที่ ๒ การดำเนินกิจกรรมและการสรุปทเรียนต่าง ๆ

๑. ผลการประเมินโครงการ

๒. ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการวิจัย

๓. ตอบสนองต่อการทำงานวิจัยลักษณะเดียวกัน

สถานภาพ สถานการณ์ บริบทชุมชน

๑. สภาพพื้นที่

๑.๑ ประวัติศาสตร์ชุมชน

เมื่อสมัยร้อยปีที่แล้วมา ตำบลเกาะขวางเมื่อครั้งยังมีค่าน้ำหนันาม “อำแดง” มีหมู่บ้านทั้งหมด ๑๒ หมู่ (ปัจจุบันเหลือ ๕ หมู่) โดยตั้งชื่อไปตามทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่มีลักษณะเด่น คือหมู่บ้านถูกล้อมรอบด้วยแม่น้ำสายใหญ่คล้ายเกาะ จึงมีค่าน้ำหนันามว่า “เกาะ” และทำยชื่อเป็นไปตามสภาพของหมู่บ้านดังนี้

๑. บ้านเกาะโดนด มีต้นตาลโดนดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันไม่มีเหลือแล้ว
๒. บ้านเกาะตาตัว มีผู้สูงอายุสันนิษฐานว่าเดิม ผู้นำคนแรกที่น่าชาวบ้านแยกตัวออกไปตั้งเป็นกลุ่มใหม่ “ชื่อ ตัว” (ปัจจุบันคือบ้านศาลหิน)
๓. บ้านเกาะลอย มีน้ำล้อมรอบเห็นได้ชัดเจนกว่าบ้านอื่น ๆ
๔. บ้านเกาะตะเคียน เดิมมีต้นตะเคียนมากมายจนเป็นที่กล่าวขวัญถึงผีนางตะเคียนที่ออกมาหลอกชาวบ้านเป็นประจำ ปัจจุบันยังคงมีต้นตะเคียนอยู่ แต่ไม่มีผีนางตะเคียนดังกล่าวแล้ว
๕. บ้านเกาะขวาง ไม่ทราบที่มาแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าเป็นหมู่บ้านที่อยู่กลางระหว่างทางเชื่อมข้ามไปบ้านอื่น ๆ

นอกจาก หมู่บ้านนี้มีน้ำล้อมรอบหมู่บ้าน และยังมีคลองกั้นระหว่างหมู่แต่ละหมู่อีก จึงมีค่าน้ำหนัาชื่อว่า “เกาะ” ทุกบ้านไปแล้ว เดิมทีในแต่ละหมู่จะมีบ้านอยู่ประมาณหมู่ละ ๒๐ – ๓๐ หลัง ไม่มากอย่างเช่นปัจจุบัน โดยเฉพาะบ้านเกาะโดนด ชาวบ้านเดิมๆมีแค่ ๓ – ๔ หลังคาเรือน แล้วค่อยๆ แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่ เนื่องจากการแต่งงาน ขยายครอบครัว จนเพิ่มเป็น ๓๐ หลังคาเรือน (สมัยผู้เฒ่าหนุ่ม ๆ)

ชาวบ้านสมัยนั้นประกอบอาชีพในการทำนาเป็นหลัก และมีอาชีพเสริมคือการทอเสื่อ (ถักริมเป็นผืน ๆ ไม่มีการแปรรูปเช่นปัจจุบัน) ยกยอ ต้มเหล้า (ที่มีแทบทุกบ้าน) ชาวบ้านโดยทั่วไปก็จะทำมาหากินโดยใช้ทรัพยากรที่มีในหมู่บ้าน เช่นทำนาทอเสื่อทุกบ้าน กับข้าวก็จะหากุ้ง หอย ปู และปลาที่มีอยู่ในลำคลองรอบ ๆ หมู่บ้าน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ แทบจะไม่มีการใช้เงิน แม้แต่น้ำปลาก็ทำเอง จะใช้เงินบ้างก็เพื่อซื้อน้ำมันมาเป็นเชื้อเพลิง ชาวบ้านจะมีรายได้จากการทำนาและทอเสื่อเป็นส่วนใหญ่ มีพ่อค้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน การทำงานในสมัยนั้นไม่มีค่าจ้างจะใช้วิธี “เอาแรง” หรือ “ลงแขก” เพื่อช่วยเหลือกันภายในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำนา หรือทอเสื่อ ทำให้ผู้คนในสมัยนั้น สนทนสนมกลมเกลียวกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพราะต้องคอยพึ่งอาศัย และช่วยเหลือกันเองในทุก ๆ เรื่อง

การคมนาคมยังไม่มีรถอย่างเช่นทุกวันนี้ ถ้าจะเข้าเมือง (จันทบุรี) ก็จะต้องไปข้ามเรือที่บ้านเกาะตาตัว แต่ถ้าจะไปต่างจังหวัดต้องไปขึ้นเรือแม่ที่ “ท่าแฉลบ” มีเรือแม่วิ่งออกต่างจังหวัดทุกวัน โดยผ่านระยอง สัตหีบ ชลบุรี และกรุงเทพฯ ส่วนภายในหมู่บ้านใช้วิธีการเดิน (เดินตามคันนา) ถ้าทางไกลข้ามไปหมู่บ้านอื่น ๆ ก็จะใช้ควายเทียมเกวียน

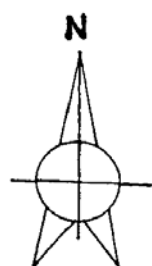
๑.๒ ที่ตั้ง อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดบ้านตะบกเตี้ย และวัดป่าคลองกุ้ง
ทิศตะวันออก	ติดบ้านทองทั่ว และบ้านตลาดคมบาง
ทิศตะวันตก	ติดบ้านทำเนียบและบ้านบางกะจะ
ทิศใต้	ติดบ้านท่าแฉลบ และบ้านหนองบัวล่าง

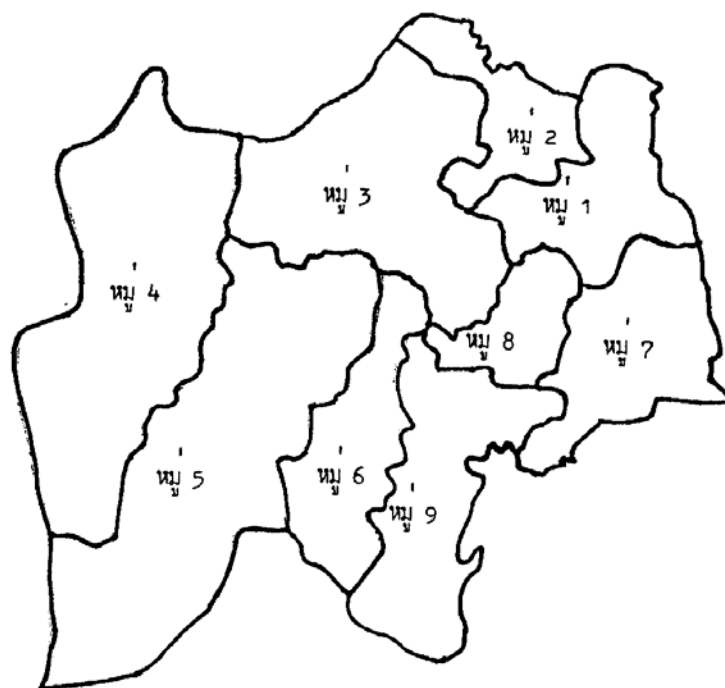

ภาพที่ ๑ แบบจำลองภูมิประเทศตำบลเกาะขวาง

ภาพที่ ๒ แผนที่แสดงเขตหมู่บ้าน

แผนที่แสดง เขตหมู่บ้าน
ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

๑.๓ ลักษณะภูมิประเทศ

มีแม่น้ำล้อมรอบ รวมทั้งมีคลองสายต่าง ๆ ผ่านหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน แล้วบรรจบกันที่ท่าแหลบ แล้วไหลลงสู่อ่าวไทย ทำให้มีภูมิอากาศโดยรวมร้อนชื้น หน้าร้อนก็จะร้อนมากแต่มีลมพัดผ่านตลอดเวลา หน้าหนาวก็จะหนาวมาก ส่วนใหญ่เป็นลมหนาวมากกว่าที่จะเย็นโดยอุณหภูมิต่ำ หน้าฝนก็จะมีฝนตกตามฤดูกาล นาน ๆ ครั้งก็จะมีพายุเข้าทำให้น้ำท่วมแต่โดยทั่วไป หากมีน้ำท่วม ก็จะถูกท่วมโดยรอบหมู่บ้านเท่านั้น (ทำให้ไม่สามารถออกไปไหนได้) แต่ภายในหมู่บ้านจะไม่มีน้ำท่วม ประมาณเหมือน “เกาะที่ถูกน้ำล้อมรอบ”

๒. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

๒.๑ ประชากร

ตารางที่ ๑ จำนวนครัวเรือน

ชื่อบ้าน	หมู่ที่	จำนวนบ้าน/หลัง	จำนวนครอบครัว	หมายเหตุ
บ้านเกาะขวาง	๑	๕๕๔	๖๓๕	
บ้านเกาะขวาง	๒	๓๘๕	๕๐๘	
บ้านศาลหิน	๓	๖๓๑	๖๕๕	
บ้านเกาะลอย	๔	๑๒๐	๑๘๖	
บ้านเกาะโดนด	๕	๑๖๓	๒๘๓	
บ้านเกาะโดนด	๖	๑๖๐	๑๘๖	
บ้านเกาะตะเคียน	๗	๕๐๕	๓๓๑	
บ้านเกาะตะเคียน	๘	๗๒๓	๗๕๓	
บ้านเกาะตะเคียน	๙	๒๔๓	๒๗๒	
	รวม	๓๕๘๐	๓๕๓๓	

ที่มา : อนามัยตำบลเกาะขวาง

ตารางที่ ๒ จำนวนประชากร

อายุ	ชาย	หญิง	หมายเหตุ
๑. อายุต่ำกว่า ๑ ปี	๔๘	๕๕	
๒. อายุต่ำกว่า ๒-๔ ปี	๔๔๑	๓๕๐	
๓. อายุต่ำกว่า ๕-๙ ปี	๕๓๓	๔๗๐	
๔. อายุต่ำกว่า ๑๐-๑๔ ปี	๔๔๖	๔๓๕	
๕. อายุต่ำกว่า ๑๕-๑๙ ปี	๓๖๐	๘๒๒	
๖. อายุต่ำกว่า ๒๐-๒๔ ปี	๕๕๒	๑,๐๒๐	
๗. อายุต่ำกว่า ๒๕-๒๙ ปี	๕๖๕	๕๐๓	
๘. อายุต่ำกว่า ๓๐-๓๔ ปี	๓๕๘	๘๓๐	
๙. อายุต่ำกว่า ๓๕-๓๙ ปี	๖๒๔	๖๓๕	
๑๐. อายุต่ำกว่า ๔๐ ปีขึ้นไป	๕๐๕	๕๖๐	
รวม	๖,๐๓๒	๖,๑๓๒	

ที่มา : อนามัยตำบลเกาะขวาง

๒.๒ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

เดิมมีการตั้งบ้านเรือนตามที่ ๆ บรรพบุรุษได้จับจองไว้แล้วอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ซึ่งยังใช้แบบบ้านเป็นแบบบ้านไม้ ๒ ชั้น ใต้ถุนสูง ถ้าบ้านไหนมีฐานะดีจะมี ๒ เรือน แล้วมีนอกชานเป็นตัวเชื่อม แต่ในปัจจุบันการสร้างบ้านเรือนเปลี่ยนแปลงไป คือมีการอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่น้อยมาก บางครอบครัวแยกออกมาปลูกบ้านใหม่โดยใช้บริเวณใกล้เคียง หรือปลูกในที่ที่ได้รับมรดก ส่วนบ้านเดิม ๆ ถูกรื้อ เปลี่ยน ปรับปรุง และสร้างใหม่ เป็นบ้านตึก บ้านปูนแทบทั้งหมด จะเหลืออีกไม่เกิน ๒๐ หลัง ที่ยังคงเก็บบางส่วนที่เป็นแบบโบราณไว้ แล้วปรับปรุงใหม่ให้แข็งแรง และทันสมัยขึ้น

๒.๓ การคมนาคม

มีการติดต่อกันภายนอกด้วยการใช้รถยนต์เป็นร้อยละ ๕๐% รถมอเตอร์ไซด์ ๓๐% รถโดยสารภายในหมู่บ้าน ๑๘% รถจักรยาน ๒% โดยใช้ถนนลาดปูนซีเมนต์รอบหมู่บ้านมีขอยเล็ก ๆ ที่ยังเป็นลูกรังอยู่บ้างเล็กน้อย นอกจากนั้นยังมีการติดต่อสื่อสารกับภายนอกด้วยโทรศัพท์บ้านมีทุกครัวเรือน มีการใช้โทรศัพท์มือถือ ๕๐% และ Internet ๑% ของจำนวนบ้านทั้งหมด

๒.๔ ทรัพยากร

ดิน พื้นที่ตำบลเกาะขวางเป็นที่ดอนที่ถูกล้อมรอบด้วยน้ำ ลักษณะของดินส่วนใหญ่จึงเป็นดินร่วนที่เหมาะกับการทำนา แต่ปัจจุบันมีการใช้พื้นที่นาไปกับการทำนาเกลือ จนทำให้ดินในบริเวณใกล้เคียงเริ่มขาดความอุดมสมบูรณ์

แม่น้ำและลำคลอง พื้นที่ตั้งของตำบลเกาะขวางเป็นที่ดินดอน มีน้ำล้อมรอบ บ้านเรือนส่วนใหญ่จึงตั้งอยู่ริมน้ำ ซึ่งเดิมทีแม่น้ำลำคลองเป็นปัจจัยหลักในการคมนาคม ใช้ในการเพาะปลูก และทำประมง ส่วนคลองที่เชื่อมติดต่อกันในหมู่บ้านจะไหลไปรวมกันที่แม่น้ำจันทบุรี

๒.๕ การศึกษา

ตารางที่ ๓ การศึกษาในแต่ละระดับชั้น

รายละเอียด	ก่อนวันเรียน	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษา	มหาวิทยาลัย	กศน.
เยาวชนที่ได้รับการศึกษาในแต่ละระดับ	๕๐%	๑๐๐%	๑๐๐%	๖๐%	๑๐%

๒.๖ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญา

๒.๖.๑ วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาที่ดำรงไว้

การทำบุญทุ่ง

หลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวบ้านทุกหมู่จะต้องทำบุญทุ่งทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขบไล่ภูตผีปีศาจและสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายในปีที่แล้วออกจากหมู่บ้านนอกจากนั้นยังเพื่อปกป้องรักษา และเป็นการเรียกขวัญกลับมาสู่คนในบ้านและชุมชน

การทำบุญสลากภัต

เมื่อถึงวันที่ผลไม้เริ่มให้ผล ชาวบ้านจะพากันนำผลไม้ที่ปลูกกันภายในหมู่บ้าน และออกผลเป็นชุดแรกมาถวายแด่พระภิกษุ ถือเป็นการสริมงคลกับสวนของตน และเชื่อว่าจะเจริญงอกงามและอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์ ชาวบ้านถือเป็นประเพณีการเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ ชุมชนจะจัดให้มีกิจกรรมที่ถือปฏิบัติเป็นกิจกรรมรวมของชุมชนและสังคม ที่ทุกเพศทุกวัย และต่างฐานะสามารถสมัครสมานในงานเทศกาลนี้ แสดงออกด้วยความพร้อมเพียงในการเตรียมทำความสะอาดบ้านเรือน วัด ความพร้อมใจในการทำบุญ

ทำทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูทศเวทิตาต่อบรรพบุรุษและบุพการี การรดน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การเล่นพื้นบ้านต่างๆ เช่น สะบ้า และการแสดงถึงเอกลักษณ์ของเทศกาลนี้คือ การเล่นสาดน้ำของหนุ่มสาวและเด็กด้วย น้ำใจไมตรี สภาพดังกล่าวนี้นำไปสู่ความเกื้อกูล ผูกพันด้วยสายใยของวัฒนธรรมที่เป็นมรดกเก่าแก่ของชุมชน

การตักบาตรเทโว

เป็นการตักบาตรอาหารแห้งในช่วงวันออกพรรษา เนื่องด้วยหลังจากออกพรรษาแล้ว พระจะไม่ออกบิณฑบาตในวันพระตากปกติ ชาวบ้านจึงต้องถวายอาหารแห้งไว้ฉันในยามที่ไม่มีญาติโยมถวายอาหาร

๒.๖.๒ วัฒนธรรม ประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปและยังขาดการสืบทอด

การกินหมาก

เดิมทีมีการกินหมากกันทั่วครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นเด็ก สตรี ชาย หรือคนชรา แต่หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสั่งห้ามการกินหมากหายไประยะหนึ่ง หลังจากนั้นไม่นานก็มีการกลับมากินอีก แต่ครั้งนี้ นิยมกันแต่เฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งท่านให้ข้อสังเกตว่ากินหมากแล้วฟันดี แข็งแรง ไม่ผุ ไม่กร่อนง่ายเหมือนเด็ก ๆ ในปัจจุบันนี้ มีเยาวชนบางส่วนให้แนวคิดว่าจะหันกลับมากินกันอีก เพื่อเป็นการช่วยรักษาฟัน แต่ต้องหาทางดูแลรักษาไม่ให้ฟันดำจนเป็นที่รังเกียจ

การนุ่งผ้าไทย

ในครั้งอดีต การแต่งกายของชาวบ้านตำบลเกาะขวาง จะใส่เสื้อฝ้ายง่าย ๆ และน้อยชิ้น ไม่มากชิ้นเหมือนทุกวันนี้ โดยแต่ละคนก็จะมีชุดเพียงคนละ ๒ ชุด คือชุดใส่อยู่บ้าน และชุดออกงาน ซึ่งใช้จนกว่าจะขาดถึงเปลี่ยนกันใหม่ เด็กและสตรีนิยมใส่เสื้อคอกระเช้า นุ่งผ้าโจงกระเบน ผู้ชายและเด็กชายจะใส่กางเกงขาก๊วยตัวเดียว และมีเสื้อไว้อีก ๑ ตัว สำหรับเวลาจะออกจากบ้านหรือมีงานทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้แนวคิดในเรื่องของความประหยัดและไม่ฟุ้งเฟ้ออย่างเช่นปัจจุบันนี้

การละเล่นของเด็กไทย

มีการละเล่นมากมายที่เด็ก ๆ ในสมัยก่อนของตำบลเกาะขวางใช้เล่นเป็นที่สนุกสนาน ได้ทั้งความสนุก การใช้ปัญญา ความสามารถ บางครั้งเป็นการออกกำลังไปในตัว เช่น การเล่นหมากเก็บ ได้ประโยชน์ในเรื่องของสมาธิ ปฏิภาณไหวพริบ การเล่นยาง ได้ประโยชน์ในเรื่องการออกกำลังกาย การเล่นรี ๆ ข้าวสารได้ประโยชน์ในเรื่องความสนุกสนานและความสามัคคี ลูกข่างได้ประโยชน์ในเรื่องของการกระโดด การออกกำลัง และสมาธิ เป็นต้น ซึ่งถ้าพื้นพูกกลับมาให้เด็ก ๆ ได้เล่นจะทำให้ได้ประโยชน์หลาย ๆ เรื่องในเวลาเดียวกัน แทนที่จะให้เด็กใช้เวลาว่างที่เหลือไปเล่นเกมส์ หรือมั่วอบายมุขต่าง ๆ

๒.๖.๓ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ด้านดนตรีไทย

ในหมู่บ้านเกาะโดนคของตำบลเกาะขวางมีภูมิปัญญาที่มีความรู้และความสามารถทางด้านนี้ค่อนข้างโดดเด่น ถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่ได้รับการกล่าวขานถึง ด้วยการอุทิศตนเป็นผู้เสียสละทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ เพื่อหวังสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีไทยไว้โดยแท้จริง ด้วยการเปิดสอนให้เยาวชนในชุมชน ผู้สูงอายุและบุคคลทั่วไปโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น เพียงหวังฝากวัฒนธรรมแขนงนี้ไว้กับเยาวชนและคนรุ่นหลัง ให้รักษาสืบไว้ตราบนานเท่านาน

ด้านหัตถกรรมการทอเสื่อ

เสื่อบ้านเกาะโดนค จัดได้ว่าเป็นเสื่อที่มีคุณภาพมาก เนื่องจากเป็นเสื่อที่ทำมาจากกกน้ำกร่อย ส่งผลให้เส้นใยกกเหนียว นุ่มเป็นมัน สามารถนำไปจักเป็นเส้นเล็กๆ ได้ดี ด้วยการนำต้นกกที่ตัดขนาดแล้วมาทำการจัก(ผ่า) ออกเป็นเสี้ยวๆ ให้มีขนาดเท่าๆ กัน แล้วขูดเอาไส้ในออก ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ชุมชนเกาะโดนคให้ความสำคัญมาก ซึ่งถ้าจักกกได้ละเอียดเท่าไร เสื่อที่ทอออกมาก็จะละเอียดมากขึ้นเท่านั้น ทำให้ได้ผืนเสื่อที่สวยงาม ประณีต ลวดลายน่ามอง นุ่มเหนียว ไม่หยาบกระด้าง จำนวนเสี้ยวต่อต้นกกหนึ่งต้น จะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับเส้นผ่าศูนย์กลางของต้นกก ถ้าลำต้นมีขนาดใหญ่ก็จะได้ประมาณ ๔-๖ เสี้ยว แล้วนำต้นกกที่ขูดไส้ออกแล้วไปผึ่งแดดให้แห้ง ประมาณ ๓-๕ วัน เส้นกกจะม้วนตัวเอาผิวด้านนอกออกทำให้ดูเป็นมันเรียบจากนั้นนำไปย้อมสีต่าง ๆ แล้วตากให้แห้งอีกครั้งจึงนำไปทอเป็นผืนเสื่อ

ด้านการทำอาหารพื้นบ้าน

อาหารพื้นบ้านเป็นอาหารที่มีลักษณะแตกต่างจากอาหารทั่วไปและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น สิ่งที่ทำให้อาหารมีลักษณะเฉพาะมีหลายประการ เช่น สี กลิ่น รส เนื้อสัมผัส และวัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหาร ซึ่งชุมชนเกาะขวางได้รับการยอมรับจากชุมชนทั่วไปในเรื่องของวัตถุดิบที่มีคุณภาพ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ทำให้มี ปู ปลา กุ้ง และหอยที่หาได้ไม่ยากนัก และยังคงอยู่ เป็นปัจจัยที่ทำให้อาหารทุกชนิดมีรสชาติดีถึง แม้ว่าสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันอาหารพื้นเมืองหลายชนิดกำลังจะถูกลืม คนรุ่นใหม่ไม่รู้จัก ไม่เคยบริโภค ที่อาจจะเกิดจากวัตถุดิบหายาก แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนเกาะขวางยังอนุรักษ์ไว้ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ประกอบกับวัตถุดิบของชุมชน ก็ยังคงพอหาได้อยู่ จึงยังสามารถสืบสานและอนุรักษ์ได้ เช่น ก๋วยเตี๋ยวผัดปู น้ำพริกปูไข่ และหมูต้มชะมวง

ด้านยารักษาโรค

ชุมชนเกาะขวางยังมีหมอชาสมุนไพรอยู่ในบางพื้นที่ ด้วยเป็นการสืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ ที่มีทั้งหมอพื้นบ้าน และหมอชาสมุนไพร เช่น หมอนวด หมอลูกประคบ หมอยา แก๊วไขทับระดู แก๊วความคัน แก๊วพิษฆ่าแมลง ยาแก๊วพิษเมาเห็ด แก๊วโรคปวดท้อง เป็นต้น ที่ตัวหมอเองก็พยายามหาแนวทางขยาย และสืบทอดให้คนรุ่นหลัง ซึ่งเดิมทีในอดีตมีแก๊วการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยสมุนไพร เมื่อเจ็บป่วยก็ไปหาหมอสมุนไพร โดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรมาต้ม บด หรือฝน ประกอบกับการเป่า นวด ให้เวทย์มนต์ในการรักษา เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ ปัจจุบันจำนวนลดลงทั้งผู้ให้การรักษา และผู้รับการรักษา เพราะคนรุ่นใหม่ไม่มั่นใจในการรักษาแบบนี้ ส่วนตัวหมอเองก็เหลือน้อยลง เนื่องจากผู้ที่เรียนทางนี้ต้องตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ห้ามดื่มเหล้า ฆ่าสัตว์ และไม่เรียกเก็บเงินจากผู้มารักษา ต้องขึ้นอยู่กับความพอใจของคนไข้ ว่าจะให้ค่าตอบแทนเท่าไร ทำให้ไม่สามารถยึดเป็นอาชีพเลี้ยงตัวได้ จึงเป็นเหตุให้ภูมิปัญญาด้านนี้ลดลง หรืออาจจะหมดไปในที่สุด

๒.๓ ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชาวบ้านยังคงอยู่ในความเป็นชาวพุทธ โดยการทำบุญตักบาตรที่วัดทุกวันพระ และวันสำคัญทางศาสนา เว้นเสียแต่ว่าจะมีเยาวชนเข้าร่วมน้อยมาก อย่างไรก็ตาม พระภิกษุก็พยายามไปเดินบิณฑบาตตามบ้านทุกเช้าเพื่อให้ชาวบ้านและเยาวชนได้มีโอกาสได้ทำบุญกัน แม้ว่าไม่เต็มใจจะทำนัก

ส่วนเรื่องความเชื่อ ลดน้อยลงมาก จนแทบไม่มีเลย เช่น เมื่อก่อนมีการทรงเจ้าเพื่อการดูดวง เพื่อการรักษาโรค แต่ในปัจจุบันไม่มีแล้ว จะยังคงเหลืออยู่ก็แต่เชื่อเรื่องโชคลางจากลาภลอยและดวงชะตา ซึ่งก็เป็นแต่ในเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ๔๕ ปีไปแล้วเท่านั้น

๒.๔ การปกครองและภาวะผู้นำ

จะเป็นการปกครองโดยการได้ผู้นำจากการคัดเลือกมากกว่าที่จะเป็นผู้นำธรรมชาติเพราะผู้สูงอายุที่ได้รับการยกย่องนับถือเหลือน้อยมาก จึงใช้ระบบนับคะแนนเสียง อย่างไรก็ตามก็จะพบปัญหาที่ชาวบ้านบางคนได้ผู้นำที่ตนไม่ได้เลือก ส่วนคนที่เลือกก็ไม่ได้ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอย่างเจ็บ ๆ โดยการไม่แสดงออก ไม่ออกความคิดเห็น และการไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญของการทำงานของทีมวิจัยด้วยกัน ซึ่งต้องพยายามหาแนวทางและทางออกให้เรื่องนี้

๒.๕ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชนอื่น

คนในชุมชนส่วนใหญ่ที่เป็นเชื้อสายเดิมยังมีความสัมพันธ์อันดีอยู่ ยังมีระบบเครือญาติ มีการอุปถัมภ์ค้ำชูกัน มีการช่วยเหลือกัน จะเป็นได้จากมีการตั้งแซร์หมู่บ้า (ฉาปนกิจ) เมื่อมีสมาชิก

ในหมู่บ้านคนใดคนหนึ่งตาย ก็จะรวมเงินไปช่วยเหลือกัน ซึ่งได้ผลดีเป็นอย่างมากจะมีปัญหาและความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้างก็จากคนภายนอกที่มาอาศัยเช่นบ้าน ที่ดิน ของคนในชุมชนอยู่ ที่มักไม่ให้ความร่วมมือในกฎระเบียบของชุมชน ซึ่งนับวันก็จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีกลุ่ม อสม. ที่เข้มแข็งของหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนไปร่วมกิจกรรมของจังหวัดอยู่อย่างสม่ำเสมอ

๓. สภาพทางเศรษฐกิจ

ภาพโดยรวมทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านเกาะขวางยังอยู่ในสภาพที่ไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากยังขาดความรู้และความเข้าใจในการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแปรรูป จากต้นทุนที่มีอยู่ การลงทุน การจัดการกับผลผลิต การตลาด การขนส่ง และการใช้แรงงาน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ก็ไหลเข้าเมืองหรือเข้าเมืองหลวงกันหมด ทั้งนี้คงต้องได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอย่างต่อเนื่อง จากที่ผ่าน ๆ มา อาจจะมียุทธศาสตร์ภายนอกเข้ามาสนับสนุนบ้างแต่เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งก็ขาดหายไปจึงทำให้ไม่ได้รับการประสานและเชื่อมโยงที่ต่อเนื่อง

๔. สภาพปัญหาของชุมชน

๔.๑ เศรษฐกิจยังไม่สมดุลเนื่องจากมีแต่ขายออกไปส่วนเงินเข้าชุมชนนั้นมีน้อยมาก

๔.๒ เมื่อเศรษฐกิจไม่ดี คนในชุมชนต้องไปประกอบอาชีพในเมือง ไม่มีเวลาที่จะพัฒนาหรือดูแลชุมชนแม้แต่บ้านเรือนของตน

๔.๓ คนในชุมชนขาดสัญชาตญาณรักบ้านเกิด อันเนื่องมาจากสื่อต่าง ๆ และอารยธรรมตะวันตกเข้ามามาก ทำให้ผู้คนดูถูกบ้านเกิดตัวเอง

๔.๔ มีคนต่างถิ่นมาอาศัยอยู่มาก จึงไม่หวงแหนทรัพยากรและต้นทุนหมู่บ้านที่มีอยู่ บางครั้งถึงกับเป็นผู้ทำลายเสียเอง

๔.๕ ขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดกับทรัพยากรและต้นทุนของหมู่บ้านที่มีอยู่

๔.๖ มีช่องว่างระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน

ส่วนที่ ๒ ผลการดำเนินกิจกรรมและการสรุปบทเรียนต่าง ๆ

๑. ผลการประเมินโครงการ

หลังจากที่ได้เข้าไปศึกษาชุมชนเกาะขวาง ตั้งแต่เริ่มทำโครงการจนกระทั่งผ่านการเก็บข้อมูลทั้งข้อมูลทั่วไป และข้อมูลทางด้านภูมิปัญญา ผ่านการพูดคุยกัน จนกระทั่งได้นำเอาข้อมูลทั้งหมดกลับมาทบทวนกันและพูดคุยถึงเรื่องราวที่ได้ทำกันมาทั้งหมดเป็นบทสรุปของท้ายโครงการนั้น ชาวบ้านได้พบว่าหลังจากที่ถูกตั้งคำถาม และศึกษาถึงวิถีชีวิตในอดีต – ปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสดูย้อนหลัง ทบทวน ทำให้ได้สติ ตรึกตรองขึ้นมาถึงเรื่องราวของตัวเอง ทำให้รู้จักตัวเองมากขึ้น ได้เรียนรู้ถึงศักยภาพ

ของชุมชน ภูมิปัญญาที่มีอยู่ องค์ความรู้ต่างๆ ในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการจัดเวทีชาวบ้าน ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ที่เคยมีมาแต่อดีตที่ควรจะช่วยกันสืบสาน และอนุรักษ์ให้คงไว้ นอกจากนั้นวิถีทางทำมาหากินที่ทำกันผิดเพี้ยนจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น เป็นความหลงและเป็นทางตัน ทำให้พึ่งตัวเองไม่ค่อยได้ และทำลายคุณค่าของชุมชนที่เคยพึ่งพาอาศัยกัน ทำลายครอบครัว ทำให้ลูกและหลานต้องจากพ่อแม่ ไปทำงานรับจ้างในเมืองกันหมด ทำลายวิถีดั้งเดิมทั้งความทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติ เมื่อพบเห็นปัญหาที่สัมพันธ์กันดังกล่าว จึงเกิดปัญญามองเห็นคุณค่าที่แท้จริง คือ ภูมิปัญญาที่ทำให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงและเป็นสุขของบรรพบุรุษ เรียกได้ว่าเป็นทุนทางปัญญาที่ทิ้งไว้ให้กับคนรุ่นหลัง นอกจากนั้นชุมชนยังมองเห็นหนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์ และสัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพอเพียง โดยมีปัญญาเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์นั้นและยังทำให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมว่าเป็นทุนอันยิ่งใหญ่ในการสร้างรากฐาน อันแข็งแกร่งให้กับชุมชนและความมั่นคงในชีวิต เช่น คุณค่าในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบพี่แบบน้อง แบบเพื่อนบ้านญาติมิตร การมองเห็นคุณค่าดังกล่าว ทำให้ชุมชนเกิดปัญญาที่จะหาทางออก แล้วเบนไปสู่ทางเลือกอื่น คือ จะต้องกลับไปพึ่งตัวเองให้ได้อย่างปู้ ยา ตา ยาย ในอดีต

ดังนั้นชาวบ้านจึงได้แนวคิดว่าจะทำอะไรจึงจะพึ่งพาตนเองได้ โดยการกลับไปค้นหาคุณค่าที่มีอยู่ รวมทั้งใช้ทุนที่มีอยู่แล้วในการพึ่งตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าดั้งเดิมทางสังคม วัฒนธรรม ที่เรียกกันว่า “ทุนทางสังคม” หรือภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือการพัฒนาปัญญาใหม่ที่เรียกว่า “ทุนทางปัญญา” รวมทั้งทุนทางทรัพยากร หรือการพยายามพึ่งตนเองให้ได้ โดยอาศัยทุนทางปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีแนวคิดคล้ายกัน

๒. ประโยชน์ที่ได้รับจากกระบวนการวิจัย

กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง การทำงานอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่างโดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำ ก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จ และอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” เพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยทั้งหมดดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็น “ผู้สงสัย” นั่นเอง จากกระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดการเสริมพลังให้ชุมชน ดังนี้

๒.๑ เกิดความรู้ในท้องถิ่น และเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในรอบปี ทำให้ได้เอกสารที่รวบรวมเรื่องภูมิปัญญาไว้ให้ลูกหลาน รวมถึงคนทั่วไปได้

ศึกษา ซึ่งเดิมที่ไม่มีการบันทึกเรื่องราว ภูมิปัญญาของชุมชนเอาไว้เนื่องจากมองไม่เห็นค่าและความสำคัญของตัวเอง ปัจจุบันมีการนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปสอนในโรงเรียนประถมในพื้นที่ชุมชน

ไม่เพียงเท่านั้น กระบวนการวิจัยได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่ ทำให้คนรุ่นหลังเข้าใจว่า พิธีกรรม ประเพณี และภูมิปัญญาของชนเผ่าอาข่า ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนานมีความเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ การปกครอง สาธารณสุข ศิลปะ การละเล่น หรือ การอนุรักษ์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร ซึ่งความเข้าใจนี้ นำไปสู่การตระหนักในคุณค่าของประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของเผ่าพันธุ์ตัวเองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดกิจกรรมทำของเที่ยวที่บ้านห้วยจี่เหล็ก ชุมชนจะไม่มีการจัดแสดง หรือประกอบพิธีกรรมให้นักท่องเที่ยวชม แต่จะจัดขึ้นตามช่วงเทศกาลประเพณีของชุมชนเท่านั้น งานวิจัยที่ส่งผลในลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นไม่น้อยทีเดียว

๒.๒ เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้น และทำงานต่อไปได้ดีขึ้น เช่น บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้ทำการศึกษาเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาการ “เป็นหนี้” ของสมาชิกในชุมชน เริ่มจากการสำรวจข้อมูลหนี้สิน รายได้ รายจ่ายครัวเรือน และนำข้อมูลมาสรุป วิเคราะห์ และวางแผนในการทดลองปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การ “ลดหนี้” ข้อมูลจากการวิจัยทำให้ชุมชนรู้สถานการณ์ ค้นพบสาเหตุและมีการคิดหาวิธีแก้ไขด้วยกันเป็นระยะ ๆ เช่น ข้อมูลหนี้สิน ทำให้ชุมชนรู้ว่า จำนวนเงินที่ชาวบ้านเป็นหนี้จริงนั้นสูงกว่าที่พวกเขาประเมินไว้กว่า ๓ เท่าตัว

๒.๓ เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่คิดจะจัดการพัฒนางาน ต่อยอดกรณีนี้ งานวิจัยเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น อาทิ การเสริมศักยภาพของ อบต. เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ และกองทุนในระดับตำบล เครือข่ายเยาวชน การเสริมศักยภาพของ อบต. สร้างความตระหนัก และหาแนวทางในการจัดการขยะของชุมชน ทำให้ชุมชนเข้าใจสถานการณ์และคิดหารูปแบบในการจัดการขยะในชุมชน ในหลายแนวทาง ทั้งการลดปริมาณขยะในครัวเรือน การนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์ การจัดการขยะในที่สาธารณะ รวมทั้งการออกกฎเกณฑ์ข้อบังคับขึ้น ทำให้ อบต. ไม่ต้องสูญเสียงบประมาณในการจัดการขยะจำนวนมาก ทั้งยังเป็นการจูงใจให้ชุมชนเชื่อมโยงไปถึงปัญหาและแนวทางในการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อีกด้วย

๓. ตอบสนองต่อการทำงานวิจัยลักษณะเดียวกัน

การทำงานกับชุมชนในช่วงเวลากลางวันและเวลาอาหารเย็นเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่น่าสนใจเพราะในช่วงกลางวันชุมชนจะมีการรวมกลุ่มพูดคุยเรื่องราวต่าง ๆ แบบไม่เป็นทางการ นักวิจัยสามารถใช้ช่วงเวลานี้สร้างความสัมพันธ์เพื่อสืบเสาะหาข้อมูลเชิงลึกได้เป็นอย่างดี และโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะชอบวิธีการคุยแบบนี้เพราะดูไม่เป็นทางการ การจัดเวทีจะเป็นส่วนช่วยเสริมพลังให้กับงานเท่านั้น ซึ่งบางครั้งอาจจะไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริง และการทำประโยชน์ให้กับลูกหลานพวกเขายัง เช่น การสอนหนังสือ การสอนการบ้าน จะทำให้ชุมชนเกิดความไว้วางใจและให้ความร่วมมือมากขึ้น ส่วนการบันทึกข้อมูล ควร

จะใช้วิธีการพูดคุยที่ทำให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด เช่น การจำหรือการบันทึกเทป ถ้าใช้วิธีการจดบันทึกจะทำให้บรรยากาศดูเป็นทางการมากเกินไป ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะรู้สึกอึดอัด

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

โครงการ การอนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านและต้นทุนของชุมชน ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา ต้นทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ แล้วร่วมกันหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟู โดยเริ่มศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษา รวบรวมต้นทุนหมู่บ้านโดยเน้นเรื่องภูมิปัญญาโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม แล้วนำผลมาสรุป เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ใกล้เคียงมากที่สุด

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาดังกล่าว ได้ทำการศึกษาแบบเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ทำการเก็บรวบรวม ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นเมื่อครั้งอดีต ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากผู้สูงอายุที่ยังหลงเหลืออยู่ และไม่ว่าจะเป็นการถ่ายโอนวัฒนธรรมกัน แล้วนำข้อมูลเหล่านั้นมาจัดความสัมพันธ์กันตามลำดับ เพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการศึกษาที่ตั้งไว้ในบทที่ ๑ และวิธีการดำเนินการศึกษาในบทที่ ๓ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดแล้วในบทที่ ๔ และในส่วนของการอภิปราย ผู้วิจัยจะทำการอภิปรายเพิ่มเติมดังนี้

๑. ชุมชนตำบลเกาะขวางเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุร่วมร้อยปี ตำบลเกาะขวาง (เมื่อครั้งยังมีคำนำหน้านาม “อำแดง”) มีหมู่บ้านทั้งหมด ๑๒ หมู่ แต่เนื่องด้วยเมืองถูกขยายออกเขตชนบท จึงเหลือเพียง ๕ หมู่ จนถึงปัจจุบันนี้โดยตั้งชื่อตามทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่มีลักษณะโดดเด่น คือหมู่บ้านถูกแม่น้ำสายใหญ่อ้อมรอบคล้ายเกาะ จึงมีคำนำหน้าว่า “เกาะ” และท้ายชื่อเป็นไปตามสภาพของหมู่บ้าน ดังนี้

๑. บ้านเกาะโดนด เป็นหมู่ที่มีต้นตาลโดนดขึ้นอยู่ทั่วไปเป็นจำนวนมากแต่ในปัจจุบันไม่มีเหลือแล้ว

๒. บ้านเกาะตาตัว ผู้สูงอายุให้ข้อมูลและสันนิษฐานว่าเดิมที่หมู่บ้านนี้มีผู้นำที่ชักชวนชาวบ้านแยกตัวออกไปตั้งเป็นกลุ่มใหม่ ชื่อว่า นายตัว ปัจจุบันคือบ้านศาลหิน

๓. บ้านเกาะลอย เนื่องจากเป็นกลุ่มหมู่บ้านที่มีน้ำล้อมรอบสายใหญ่กว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด

๔.บ้านเกาะตะเคียน เดิมทีมีต้นตะเคียนมากมาย จนเป็นที่กล่าวขวัญถึงฝั่งนางตะเคียน ที่ออกมาหลอกหลอนชาวบ้านเป็นประจำ ปัจจุบันยังคงมีหลงเหลืออยู่บ้าง

๕. บ้านเกาะขวาง ไม่ทราบที่มาแน่ชัดแต่สันนิษฐานว่าเป็นหมู่บ้านอยู่ชั้นกลางระหว่างทาง เชื่อมไปหมู่บ้านอื่นๆ

เนื่องจากหมู่บ้านนี้มีแม่น้ำสายจันทบุรีล้อมรอบ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนั้นยังมีคลองกัน ระหว่างหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน จึงมีคำนำหน้าชื่อว่า “เกาะ” ทุกหมู่บ้านไป เดิมทีในแต่ละหมู่บ้านมีบ้านอยู่ ประมาณหมู่ละ ๒๐-๓๐ หลัง ไม่มากอย่างเช่นปัจจุบัน โดยเฉพาะบ้านเกาะโดนดชาวบ้านเดิมๆ มีแค่ ๓-๔ หลังคาเรือน แล้วค่อยๆ แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่ เนื่องจากมีการแต่งงาน ขยายครอบครัวจนเพิ่มเป็น ๓๐ หลังคาเรือน (นายเที่ยง สุขากรณ์ : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านสมัยนั้นประกอบอาชีพในการทำนาเป็นหลัก และมีอาชีพเสริม ทอเสื่อ (ถักริมเป็นผืนๆ ไม่ มีการแปรรูปเช่นปัจจุบัน) ยกยอ ต้มเหล้า (ที่มีแทบทุกบ้าน) ชาวบ้านโดยทั่วไปก็จะทำมาหากินโดยใช้ ทรัพยากรที่มีในหมู่บ้าน เช่นทำนากินเองทุกบ้าน กับข้าวก็จะหากุ้ง หอย ปู และปลา ที่มีอยู่ในลำคลอง รอบๆ หมู่บ้าน เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ แทบจะไม่มีการใช้เงิน แม้แต่น้ำปลาก็ทำเอง จะใช้บ้างก็เพื่อนำมันมาเป็น เชื้อเพลิง ชาวบ้านจะมีรายได้จากการทำนาและทอเสื่อเป็นส่วนใหญ่ มีพ่อค้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน การ ทำงานในสมัยนั้นไม่มีค่าจ้างจะใช้วิธี “เอาแรง” หรือ “ลงแขก” เพื่อช่วยเหลือเหลือภายในหมู่บ้านไม่ว่าจะ เป็นการทำนา หรือทอเสื่อทำให้ผู้คนในสมัยนั้นสนิทสนมกลมเกลียวกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเพราะต้องคอย พึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือกันเองในทุกๆ เรื่อง

การคมนาคมยังไม่มีรถอย่างเช่นทุกวันนี้ ถ้าจะเข้าเมือง (จันทบุรี) ก็จะต้องไปข้ามเรือที่บ้านเกาะ ตาตัว แต่ถ้าจะไปต่างจังหวัดต้องไปขึ้นเรือแม่ที่ “ท่าแฉลบ” มีเรือแม่วิ่งออกต่างจังหวัดทุกวัน โดยผ่าน ระยอง สัตหีบ ชลบุรี และกรุงเทพฯ ส่วนภายในหมู่บ้านให้วิถีการเดิน (เดินตาม “คันนา”) ถ้าทางไกลข้ามไป หมู่บ้านอื่นๆ ก็จะใช้ควายเทียมเกวียน

หมู่บ้านเคยได้รับผลกระทบกระเทือนครั้งยิ่งใหญ่จากสงครามอินโดจีน ประมาณปี ๒๔๘๓ โดย การรุกรานของฝรั่งเศส ได้เข้ามายึดเขมรไปอยู่ในความปกครอง และจะพยายามแทรกซึมถึงไทยด้วย ชายใน หมู่บ้านตั้งแต่อายุ ๑๘-๒๕ ปี ต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร และชาวบ้านที่เหลืออยู่ต้องขุดอุโมงค์เป็นหลุม หลบภัยในหมู่บ้าน ไม่สามารถออกไปในจังหวัดได้ ข้าวของ-เครื่องใช้แพงมาก ผู้ชายและผู้หญิงต้องนั่งแกล่ ฝ่าขาม้าโจงกระเบน พระก็ไม่มีจิ๋วจะใส่เป็นเช่นนี้อยู่เป็นปี เหตุการณ์ถึงสงบลง แต่ก็ใช้เวลานาน ๔-๕ ปี ทุกอย่างก็กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม (นายสงกรานต์ นักเสียง : สัมภาษณ์)

๒. ในการศึกษาเพื่อรวบรวมภูมิปัญญา คันทุน และทรัพยากรที่มีอยู่และยังใช้ประโยชน์ได้ พบว่าชุมชนตำบลเกาะขวาง มีต้นทุนภูมิปัญญาและทรัพยากรที่มีค่ามากมาย แต่ยังขาดผู้รู้ และผู้นำที่จะขับเคลื่อนรวมทั้งพัฒนาทุนที่มีผู้ให้ก้าวไปสู่สากล สามารถจัดทำได้โดยการจัดทำข้อมูลที่ได้ให้เป็นระบบ การประมวลผล และการนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงาน รวมทั้งไม่ปฏิเสธการทำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาใช้ในการจัดการความรู้ โดยให้ความสำคัญกับความหลากหลายของความรู้ ทั้งในด้านความคิดและวิธีการ โดยเฉพาะที่มีวิถีแตกต่างออกไปจากความคิด และปฏิบัติการที่เป็นกระแสหลัก เช่น ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน รวมทั้งความรู้ที่เป็นทางเลือกในการพัฒนาชุมชนและสังคม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็เป็นหัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการความรู้เพื่อการปฏิบัติงานซึ่งก่อนที่ชุมชนจะไปแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ควรมีการประเมินตนเองเสียก่อน เพื่อให้รู้ว่าขีดความสามารถในการปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ มีมาก-น้อยแค่ไหน และจำเป็นที่จะต้องพัฒนา ปรับปรุง หรือเรียนรู้ด้านใดเพิ่มอีกอย่างไรก็ตาม การจัดการความรู้และทุนที่มีอยู่ ต้องให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้ท้องถิ่นของตนเองจะก่อให้เกิดการเรียนรู้และสร้างชุมชนที่เป็นสุข

ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบ ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ กล่าวคือ พบว่าชุมชนเกาะขวางเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในเรื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญา รวมทั้งทรัพยากร สามารถนำความรู้ภายในชุมชน ที่เกิดจากการปรับตัวของชาวบ้าน โดยนำทรัพยากรในท้องถิ่นอาศัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต อีกทั้งยังดัดแปลง ปรับเปลี่ยน ใช้เป็นแหล่งความรู้เพื่อการท่องเที่ยวได้ คือ

- ความรู้ด้านสมุนไพร และการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
- ความรู้เรื่องการทอเสื่อ
- ความรู้เรื่องอาหารพื้นบ้าน
- ความรู้เรื่องการจักสาน
- ความสามารถในการเรื่องดนตรีไทย และการแสดง
- ความรู้เรื่องการประมง
- ปราชญ์ชาวบ้าน ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในองค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ

จากการระดมความคิดของชาวบ้านในสภาพรวม พบว่าศักยภาพทางวัฒนธรรมวิถีชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติของ ๕ ชุมชน ล้วนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนั้นในแต่ละกลุ่ม จำเป็นต้องทำการวิเคราะห์โอกาส และอุปสรรคของตนเอง เพื่อค้นหาจุดต่าง ที่มีลักษณะเป็นข้อได้เปรียบ เสียเปรียบในพื้นที่ เพื่อใช้เป็นปัจจัยในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อีกทางเลือกหนึ่ง

นอกจากนั้น ชุมชนจึงได้ร่วมกันคิดวิเคราะห์ และเรียนรู้ การใช้ข้อมูล เพื่อนำมาแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ต้องมีการวางแผนระยะยาว จึงเกิดแผนการแก้ปัญหาขึ้นมาอีกทางเลือกหนึ่ง เพื่อการพึ่งตนเอง ดังนี้

1. แผนเยาวชน
 - โครงการปลูกจิตสำนึกรักชุมชน
 - โครงการฟื้นฟูการเล่นสะบ้า
 - โครงการหารายได้เสริม ในยามว่าง
 - สร้างเครือข่ายเยาวชน
2. แผนการเรียนรู้
 - สร้างแหล่งเรียนรู้จากทุนที่มี
 - สร้างครุภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่ในระดับสากล
3. ด้านการปกครอง
 - แผนการสร้างร่วมมือ ระหว่างภาคประชาชนกับการปกครองส่วนท้องถิ่น
 - แผนการสร้างและพัฒนาผู้นำ
 - การเสริมศักยภาพของ อบต.
4. ด้านเศรษฐกิจ
 - ตั้งกองทุนในระดับตำบล
 - สร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์
5. ด้านวัฒนธรรม
 - โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูดนตรีไทย
 - โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเล่น และการแสดงพื้นบ้าน เช่น การเล่นสะบ้า ลูกข่าง เพลงพื้นบ้าน เป็นต้น
6. ด้านทรัพยากรธรรมชาติ
 - แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน
 - แผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม

7. ด้านสิ่งแวดล้อม

- รูปแบบในการจัดการขยะในชุมชน
- รูปแบบในการจัดการขยะในชุมชน
- การนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์

8. ด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน

- โครงการสืบสานความรู้จากภูมิปัญญา
- โครงการพัฒนาภูมิปัญญาสู่ระดับสากล

สรุปการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตำบลเกาะขวาง

อดีต	ปัจจุบัน
วิถีชีวิต มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเอาแรงกันในการทำงาน ไม่มีการใช้จ่ายเงิน ยกเว้นของจำเป็นเช่น เชื้อเพลิง มีความเป็นอยู่แบบพอเพียง หากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะใช้ยาสมุนไพรรักษา	ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการช่วยเหลือกัน มีความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างฟุ้งเฟ้อ เหนือตามคนอื่น แต่ละครัวเรือนมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ
ด้านวัฒนธรรม มีความเชื่อในประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ และยึดไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ มีการแสดงการเล่นเป็นของตนเอง	มีความเชื่อในประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ หายไป แต่ยังมีการแสดง และการเล่นที่ยังสืบสาน และอนุรักษ์ไว้ตามแบบอย่างโบราณอยู่บ้าง
ด้านทรัพยากร มีนา ป่าชายเลน แม่น้ำลำคลองที่อุดมสมบูรณ์มาก เป็นแหล่งประกอบอาชีพ และเป็นแหล่งอาหารอาหารอย่างดี	เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาทำให้ทรัพยากรต่างเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา

ข้อเสนอแนะ

การทำงานวิจัย เป็นการทำงานอย่างเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอน เพื่อตอบคำถาม หรือความสงสัยบางอย่าง โดยมีการแยกแยะประเด็นว่าข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการค้นหาข้อมูลก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการวางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำ ก็จะมีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ ในที่สุดก็สรุปบทเรียนเพื่อตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจทำใหม่ให้ดีขึ้น โดยการดำเนินการโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้สงสัยนั่นเอง และเชื่อว่าหากชุมชนท้องถิ่นจะได้ประโยชน์จากงานวิจัยอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อ เรื่องที่ทำนั้นต้องเป็นเรื่องที่คนท้องถิ่นต้องการ แล้วมีกระบวนการทำร่วมกัน จึงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้เป็นรูปธรรม หลังจากนั้นต้องมีความเชื่อมั่นที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์ และพัฒนาระบบการจัดการใหม่ ชุมชนจำเป็นต้องเรียนรู้และสร้างคนในชุมชนให้มีศักยภาพพร้อมที่จะเรียนรู้ อาจจะเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชน ต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ เรียนรู้จากชีวิตจริงของชุมชน เรียนรู้จากองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ภายนอก นอกจากนั้นการติดต่อประสานงาน และเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนา ก็เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง งานวิจัยนี้ก็เช่นเดียวกัน หากมีผู้ที่มีความสามารถ ถนัดในเรื่องของการพัฒนา และเข้าใจในระบบกระบวนการ ได้เข้ามาทำงานต่อยอดจากโครงการนี้ โดยตั้งอยู่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและต้นทุนที่ชุมชนมีอยู่ จะทำให้ชุมชนนี้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์. **เครื่องมือส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชน.**

โรงพิมพ์กรรมการพัฒนาชุมชน. ชลบุรี, 2541.

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำ. **สมบัติไทย 30.** วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี

เที่ยง สุขากรณ์. **สัมภาษณ์.** 1 มีนาคม 2549.

สุรัตน์ วรารัตน์ ศิริพร อันธิแสง. **100 รายการ งานพัฒนาหมู่บ้าน.**

มูลนิธิหมู่บ้านและสถาบันพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ, 2532.

เสรี พงศ์พิศ และวิจิต นันทสุวรรณ. **แผนแม่บทชุมชน.** สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา

ไทย. กรุงเทพฯ, 2545.

สงกรานต์ นักเสียง. **สัมภาษณ์.** 1 มีนาคม 2549.

รัชนิกร ดอนไสว. โครงการ "การศึกษาและพัฒนาศักยภาพชุมชนตำบลคลองพลู กิ่งอำเภอเขา

คิชฌกุฏ จังหวัดจันทบุรี เพื่อการพึ่งตนเอง". กองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคตะวันออกเฉียง

มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, /2549.

ภาคผนวก

សំរាមណ៍ស្តីអាយុ

พบปะ - พูดคุยเป็นกลุ่มย่อย

พบผู้บริหาร อบต.เกาะขวาง

ประชุมกลุ่มแกนนำ

จัดเวทีชาวบ้าน

ร่วมกันจัดทำแผนที่ชุมชน

ทีมวิจัยและชาวบ้านร่วมกันสรุปแนวทางการพัฒนาชุมชน

ตรวจสอบข้อมูลประชากรจากอนามัยตำบลเกาะขวาง

เก็บข้อมูล ต้นทุนชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน

บ้านเกาะขวาง

(การทำนาข้าว)

บ้านศาลหิน (เกาะตาตั่ว)

มีการทำนา

การทำผลิตภัณฑ์เสื่อ

ก๊วยเตี่ยวหมูเลี้ยง-เนื้อเลี้ยง

บ้านเกาะดอน

การปลูกกก

กกตากแห้งเตรียมไว้ทอเป็นผืน

ภูมิปัญญาดนตรีไทย

ไหว้ครูดนตรีไทย

จัดสอนดนตรีไทยให้เยาวชนและชาวบ้าน

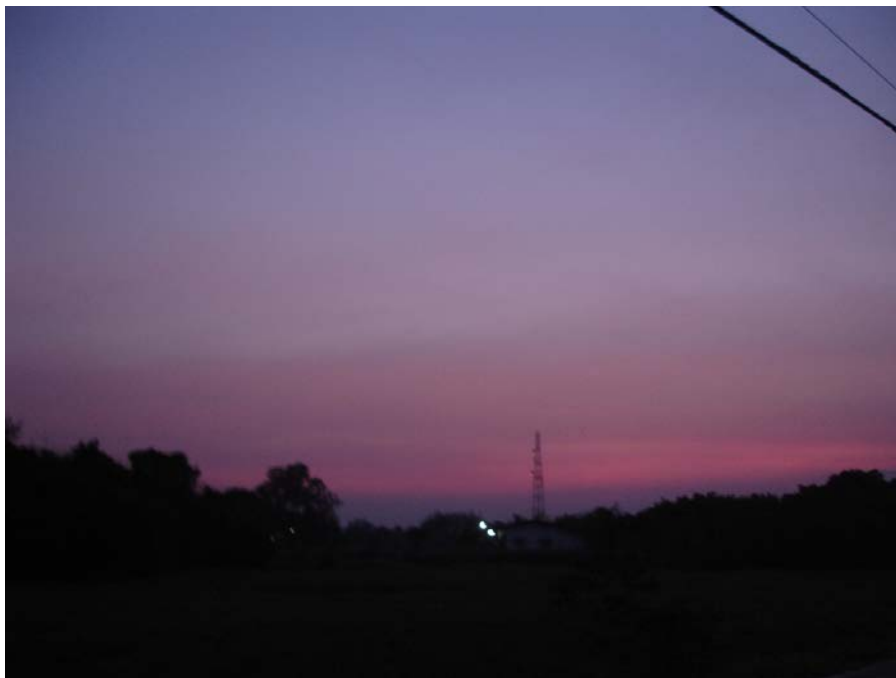

บ้านเกาะลอย

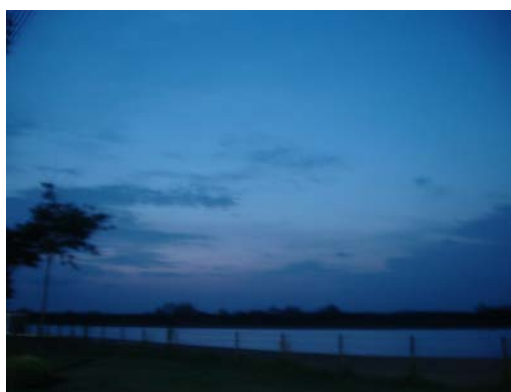
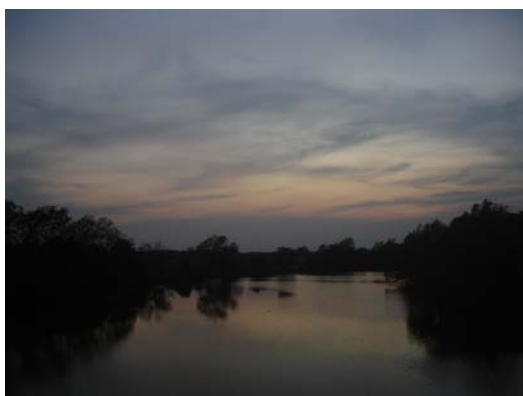

ทำนา + ทิวทัศน์สวยงาม

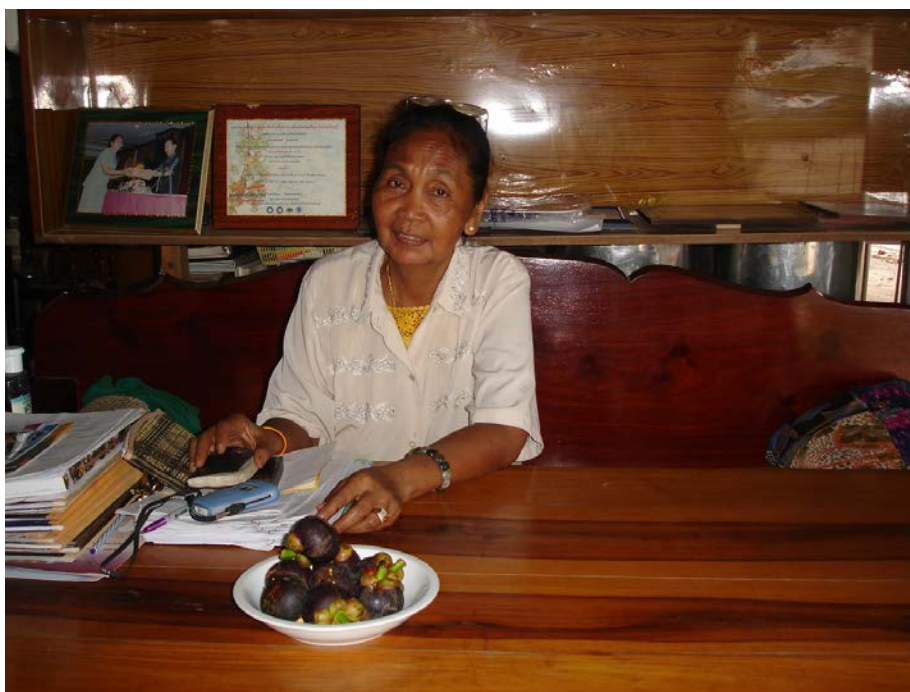
บ้านเกาะตะเคียน

ดนตรีไทย

แปรรูปสมุนไพร

หลังจากเรียนรู้จากกระบวนการวิจัย

จัดศูนย์การเรียนรู้ ณ ที่ทำการ อบต.

วงดนตรีกลุ่มผู้สูงอายุ

ตั้งศูนย์สร้าง-ซ่อมเครื่องดนตรีไทย

บริการให้ความรู้เยาวชน

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางนวรรตน์ นักเสียง
วัน เดือน ปีเกิด	30 กรกฎาคม พ.ศ. 2506
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	29/2 หมู่ 5 ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี 22000
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรวิชาดนตรี รองผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี 22000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2522	มัธยมศึกษาตอนต้น จากโรงเรียนศรียานุสรณ์ จังหวัดจันทบุรี
พ.ศ. 2524	ปวช. การบัญชี (เทียบมัธยมศึกษาตอนปลาย) จากวิทยาลัยเทคนิคจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
พ.ศ. 2527	ค.บ. (ดนตรีศึกษา) จากวิทยาลัยครูจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
พ.ศ. 2529	กศ.บ. (คุรุวิชาชีพไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2551	ศป.ม. (มานุษยวิทยา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร